

Fake newsy jako nowa kategoria zagrożenia systemu bezpieczeństwa ekonomicznego państwa w dobie kryzysu epidemicznego¹

Abstrakt

Celem artykułu¹ jest omówienie nowej kategorii zagrożenia bezpieczeństwa ekonomicznego państwa, jakim jest zjawisko tworzenia i rozpowszechniania fake newsów. Analizę przeprowadzono w trudnym okresie rozprzestrzeniania się koronawirusa. Moment ten jest szczególnie istotny, gdyż większość państw na świecie doświadcza negatywnych skutków ekonomicznych związanych z pojawieniem się choroby COVID-19. Systemy gospodarcze, w tym Polski, muszą się mierzyć z niespotykanymi wyzwaniami. Ten szczególny czas może sprzyjać wielu podmiotom na poziomie państw lub międzynarodowych korporacji, które chciałyby osłabić państwo polskie. W artykule autor przeanalizował fake newsy, które pojawiły się w przestrzeni publicznej po 13 marca 2020 r. Dodatkowo – jako *case study* – zaprezentował mechanizmy wypracowane w jednej z instytucji sieci bezpieczeństwa finansowego w Polsce.

Słowa kluczowe fake news, dezinformacja, bezpieczeństwo ekonomiczne, sektor bankowy, pandemia, COVID-19.

¹ Tekst jest rozwinięciem analizy *Fake newsy w czasach pandemii koronawirusa – analiza wyzwań i problemów sektora bankowego w Polsce – analiza dr. Kamila Mroczki (21.05.2020)*, Ośrodek Analiz Politologicznych i Studiów nad Bezpieczeństwem Uniwersytetu Warszawskiego, <http://oapuw.pl/wp-content/uploads/2020/05/K.-Mroczka-Fake-newsy-w-czasach-pandemii-koronawirusa.pdf> [dostęp: 30 V 2020].

Powszechny i nieograniczony dostęp do ogromnej ilości informacji i wiedzy jest z pewnością wielkim osiągnięciem ludzkości. Umożliwia rozwój społeczeństw, edukacji i nauki oraz gospodarek poszczególnych państw. Nieoskrępowane możliwości zdobycia informacji mają też swoją ciemną stronę², która dotyczy coraz częstszego zjawiska rozpowszechniania nieprawdziwych informacji nazywanych z angielskiego fake newsami. Według badań Eurobarometru z 2018 r. ponad 85 proc. Europejczyków uważało, że fake newsy są problemem w ich państwie. Nieco mniej, 83 proc., stwierdziło, że fałszywe informacje stanowią zagrożenie demokracji³. Liczby te świadczą o znaczeniu tego zjawiska oraz jego wpływie m.in. na bezpieczeństwo ekonomiczne państwa.

W 1710 r. Jonathan Swift na łamach czasopisma „The Examiner” w eseju poświęconym kłamstwu w polityce napisał: (...) *jeśli najgorszy pisarz ma swoich czytelników, to największy kłamca ma swoich wyznawców; i jak to się często dzieje, bez szczególnej przyczyny, kłamstwo odniesie skutek, jeśli uwierzymy w nie w ciągu godziny. Fałsz wlatuje, a prawda kuśtyka za nim*⁴. Dzisiaj – w dobie internetowych platform społecznościowych oraz powszechnego dostępu⁵ do sieci Internet – można sparafrazować słowa Swifta w następujący sposób: fake news wlatuje, a prawda kuśtyka za nim. Pół wieku po wypowiedzi Swifta Thomas Francklin rozwinął jego koncepcję, stwierdzając: (...) *kłamstwo będzie latać na skrzydłach wiatru i trafi do każdego zakątka świata, podczas gdy prawda będzie się za nim spóźniać; jej kroki, acz pewne, są powolne i stateczne, nigdy nie będą miały dostatecznego wigoru i ruchliwości, by ścigać i zwyciężyć swojego przeciwnika*⁶. Oba przytoczone powyżej stwierdzenia doskonale oddają problem, z którym ludzkość boryka się praktycznie od zarania dziejów.

² K. Mamak, *Karalność medycznych fake newsów*, „Filozofia w Praktyce” 2020, t. 6, artykuł 2, s. 1.

³ European Union, *Eurobarometer 464: Fake News and Disinformation Online*, luty 2018 r., s. 4.

⁴ Cyt. za: P. Jaźwiński, „Przysłowie stare jak świat”. *Od 300 lat opisuje fake newsy*, Konkret24, 21 IV 2019 r., <https://konkret24.tvn24.pl/mity,114/przyslowie-stare-jak-swiat-od-300-lat-opisuje-fake-newsy,928906.html> [dostęp: 14 IV 2020]. W oryginale: „Besides, as the vilest Writer has his Readers, so the greatest Liar has his Believers; and it often happens, that if a Lie be believ'd only for an Hour, it has done its Work, and there is no farther occasion for it. Falsehood flies, and the Truth comes limping after it”. Podobnie twierdził Mark Twain: „A lie can travel half-way around the world before the truth can get its boots on” (pol. zanim prawda zdąży założyć buty, kłamstwo obiegnie pół świata). Zob. *A Lie Can Travel Halfway Around the World While the Truth Is Putting On Its Shoes*, <https://quoteinvestigator.com/2014/07/13/truth/#note-9363-1> [dostęp: 11 IV 2020]. Tłumaczenia w artykule pochodzą od autora (przyp. red.).

⁵ Stwierdzenie to odnosi się do państw rozwiniętych.

⁶ Cyt. za: P. Jaźwiński, „Przysłowie stare jak świat”... W oryginale: „Falsehood will fly, as it were, on the wings of the wind, and carry its tales to every corner of the earth; whilst truth lags

Posługiwanie się nieprawdziwą („fejkową”) i błędną informacją staje się – zwłaszcza w dobie społeczeństwa informacyjnego – realnym problemem dla państw, organizacji międzynarodowych, a także dla pojedynczych osób. Fake newsy są dzisiaj wykorzystywane do prowadzenia wojny informacyjnej, gospodarczej oraz politycznej. Ich celem może być wywołanie określonych skutków politycznych (np. pożądany wynik wyborów), ekonomicznych (np. upadek dużego banku) oraz społecznych (np. radykalizowanie nastrojów społecznych pogłębiających polaryzację poglądów na konkretne zagadnienia). Fake newsami posługują się również cyberterrorysty, którzy wykorzystują ten kanał komunikacji do mobilizowania swoich zwolenników.

Celem niniejszego artykułu jest zasygnalizowanie potencjalnego ryzyka systemowego związanego z tym, jak fake newsy wpływają na bezpieczeństwo ekonomiczne państwa, które od kilkunastu miesięcy pozostaje w warunkach pandemii koronawirusa. Analizie poddano wybrane nieprawdziwe informacje rozpowszechniane m.in. w portalach społecznościowych i powielane w innych mediach oraz w debacie politycznej. Skupiono się na fake newsach przekazywanych po 13 marca 2020 r., które odnosiły się do funkcjonowania polskiej gospodarki, zwłaszcza sektora bankowego będącego jej najważniejszym elementem.

Nie ulega wątpliwości, że rozpowszechnianie fake newsów może mieć negatywny wpływ na bezpieczeństwo ekonomiczne Polski. Truizmem jest twierdzenie, że nieprawdziwa informacja o krytycznej sytuacji np. banku może spowodować panikę klientów (tzw. *run*) i przyczynić się do upadłości takiego podmiotu. Historia zna podobne przypadki zarówno w Polsce⁷, jak i w innych państwach świata⁸. W sytuacji niepewności gospodarczej takie zachowanie nabiera szczególnego znaczenia.

Należy się również zastanowić, czy publikowanie fake newsów nie jest celową polityką państw ościennych, w których interesie leży pogorszenie sytuacji gospodarczej Polski oraz przejęcie atrakcyjnych aktywów sprzedawanych w ramach tzw. *fire sale*. Próby wrogich przejęć przedsiębiorstw istotnych dla bezpieczeństwa państwa były podejmowane m.in. przez spółki powiązane kapitałowo

behind; her steps, though sure, are slow and solemn, and she has neither vigour nor activity enough to pursue and overtake her enemy”.

⁷ M. Radzimowski, *Szturm na bank w Grębowie! Klienci obawiają się stracić oszczędności, przesympokają. Panika bankowa zatacza coraz szersze kregi*, Nowiny24, <https://nowiny24.pl/szturm-na-bank-w-grebowie-klienci-obawiaja-sie-stracic-oszczednosci-przesympokaja-panika-bankowa-zatacza-coraz-szersze-kregi/ar/c1-14261933> [dostęp: 14 IV 2020].

⁸ M. Kisiel, *Czy internetowa plotka może wywołać run na bank?*, Bankier.pl, 2 III 2016 r., <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Czy-internetowa-plotka-moze-wywolac-run-na-bank-7332704.html> [dostęp: 14 IV 2020].

z Rosją. Najgłośniejsza w ostatnich latach była próba przejęcia Grupy Azoty S.A. przez rosyjski koncern Acron. Działanie to wywołało poruszenie opinii publicznej i zmobilizowało polityków do ochrony krajowego rynku przed napływem niechcianego kapitału. W wyniku tej próby (...) *uchwalono ustawę o kontroli niektórych inwestycji, umożliwiającą rządowi blokowanie zmian właścicielskich w firmach uznawanych za strategiczne*⁹.

W przestrzeni publicznej powstają portale, które demaskują fake newsy, jednak ich skuteczność jest niewystarczająca. Nieprawdziwe informacje mają sensacyjny charakter, co powoduje, że rozprzestrzeniają się bardzo szybko, w sposób niekontrolowany i co ważne dla ich autorów – anonimowo. Dotarcie do beneficjenta rzeczywistego (określanego tak zgodnie z terminologią wprowadzoną w *Ustawie z dnia 1 marca 2018 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu*¹⁰, jest praktycznie niemożliwe. Nie ulega żadnej wątpliwości, że tworzenie nieprawdziwych informacji to często wyraz szerszej polityki dezinformacyjnej. W niniejszym artykule autor przyjął, że dezinformacja jest pojęciem szerszym niż fake news. Założył bowiem, że fake newsy mogą być narzędziem dezinformacji, która obejmuje również inne działania.

O tym, że zjawisko rozpowszechniania fake newsów jest coraz częstsze, świadczą dane empiryczne. Słowem roku 2017 w słowniku Collinsa było właśnie hasło: *fake news*. W latach 2016–2017 odnotowano wzrost liczby wystąpień tego określenia w różnego typu mediach aż o 365 proc.¹¹ Zdaniem Moniki Kwiecień przyczynił się do tego m.in. Donald Trump, który (...) *często posługuje się tym określeniem, aby zdyskredytować negatywne informacje medialne na swój temat*¹². Niezależnie od tego, czy powyższa diagnoza jest trafna, zjawisko fake newsów jest zagrożeniem istotnym w wielu instytucjach odpowiedzialnych za szeroko pojęte bezpieczeństwo.

Na potrzeby prowadzonych rozważań autor sformułował następującą hipotezę badawczą: fake newsy stanowią istotne zagrożenie bezpieczeństwa ekonomicznego państwa funkcjonującego w czasie rozprzestrzeniania się koronawirusa. Wynika to z tego, że znaczna część komunikowania społecznego

⁹ T. Józwik, *Rosjanie wywieszają białą flagę w sprawie Azotów. Są gotowi na pozbycie się akcji polskiej firmy*, Dziennik.pl, 5 IV 2017 r., <https://gospodarka.dziennik.pl/news/artykuly/546742,acron-azoty-akcje-rosja-rosjanie-polska-firma-chemiczna-gospodarka-wiaczeslaw-kantor.html> [dostęp: 14 IV 2020].

¹⁰ Tekst jednolity: DzU z 2021 r. poz. 1132, ze zm.

¹¹ M. Kwiecień, „*Fake news*” słowem roku 2017 zespołu słowników Collinsa, *Słowa na czasie*, 4 XI 2017 r., <http://www.slowanaczasie.uw.edu.pl/fake-news-slowem-roku-2017-zespołu-słownikow-collinsa/> [dostęp: 10 IV 2020].

¹² Tamże.

i politycznego oraz procesów gospodarczych i społecznych została przeniesiona do cyberprzestrzeni. W połączeniu z brakiem w społeczeństwie umiejętności weryfikowania prawdziwości informacji oraz w związku z ich ogromną liczbą może to spowodować poważne problemy w systemie finansowym i gospodarczym państwa. Założenie to nabrało szczególnego znaczenia w dobie pandemii, ponieważ odnotowano lawinowy wzrost przestępczości w cyberprzestrzeni.

Przyjęta hipoteza badawcza będzie weryfikowana przez szukanie odpowiedzi na następujące pytania: czym są fake newsy? W jaki sposób doktryna definiuje termin „bezpieczeństwo ekonomiczne państwa”? Jakie są kategorie fake newsów? Czy w polskim porządku prawnym funkcjonują rozwiązania dotyczące rozpowszechniania fake newsów? Czy są one skuteczne? W jaki sposób są rozpowszechniane fake newsy oraz jaki może być ich wpływ na bezpieczeństwo ekonomiczne państwa? Czy pandemia może mieć wpływ na skalę zjawiska wykorzystania fake newsów dotyczących bezpieczeństwa ekonomicznego państwa? Jakie mogą być potencjalne skutki tego zjawiska? W jaki sposób można zabezpieczyć państwo i jego obywateli przed negatywnymi skutkami rozpowszechniania fake newsów? Jakie rekomendacje można sformułować na podstawie dotychczasowych doświadczeń?

Artykuł ma charakter teoretyczno-empiryczny. Z jednej strony autor dokonał analizy dorobku doktryny i aktów prawnych, z drugiej poddał ocenie materiał empiryczny zgromadzony w procesie badawczym. Przy przeprowadzaniu rozważań autor posłużył się metodą dogmatyczno-prawną oraz analizą materiałów źródłowych pochodzących z wybranych portali społecznościowych i mediów elektronicznych. Analiza materiału źródłowego obejmuje okres pierwszego półrocza 2020 r.

Konceptualizacja terminów badawczych: „fake news”, „dezinformacja” i „bezpieczeństwo ekonomiczne państwa”

Na wstępie należy wspomnieć, że zarówno w praktyce, jak i w prawie nie sprecyzowano terminu „fake news”. Jak podkreśla Michalina Korba, definicja analizowanego terminu, którego (...) powszechnie używa się już także w naszym kraju, jest zarysowywana przez wiele instytucji w sposób nieco różny. Trudno bowiem jednoznacznie stwierdzić, co dokładnie obejmuje lub jakie są jej najbardziej istotne części¹³. Na potrzeby niniejszego opracowania autor przeprowadził analizę

¹³ M. Korba, *Fake news: Definicja pojęcia, skutki i sposoby walki z nieprawdziwymi informacjami*, ANTYFAKE, 25 VIII 2019 r., <https://www.antyfake.pl/fake-news-definicja> [dostęp: 14 IV 2020].

piśmiennictwa, zarówno naukowego, jak i popularnonaukowego. W nowszej doktrynie pojawiło się sporo tekstów naukowych i popularnonaukowych, których celem była próba konceptualizacji tego terminu¹⁴.

Bezsprzecznie popularność analizowanego terminu jest znakiem naszych czasów. Wynika to z powszechnego dostępu do sieci Internet oraz rozwoju mediów społecznościowych i portali informacyjnych publikujących materiały, wiadomości i komentarze w czasie rzeczywistym. Warto jednak zauważyć, że zjawisko rozpowszechniania fałszywych informacji sięga daleko wstecz. Zdaniem badaczy amerykańskiego wydawnictwa leksykograficznego Merriam-Webster drukowanie i rozpowszechnianie fałszywych wiadomości nie jest zjawiskiem nowym, ale sam termin „fake news” już tak. W ich ocenie fałszywe wiadomości zaczęły być powszechnie stosowane pod koniec XIX w.¹⁵

Warto w tym miejscu postawić pytanie, czy przed 1890 r. dochodziło do publikowania fałszywych informacji. Odpowiedź jest twierdząca. Jednak, jak zauważają eksperci z Merriam-Webster, posługiwano się wówczas określeniem „false news”¹⁶ używanym już od XVI w., który był neutralny stylistycznie. Eksperci z Merriam-Webster, podsumowując swoje analizy, stwierdzają, że termin „fake news” nie zostanie w najbliższym czasie wprowadzony do słownika. Podkreślają, że jest to połączenie dwóch odrębnych słów, z których oba są bardzo dobrze znane i których użycie razem daje łatwo zrozumiałe znaczenie¹⁷.

Słownik języka polskiego PWN definiuje „fake news” jako (...) *nieprawdziwe, fałszywe wiadomości, najczęściej rozpowszechniane przez tabloidy w celu wywołania sensacji, bądź zniesławienia kogoś (najczęściej polityka)*¹⁸.

Marek Palczewski słusznie zauważa, że definicje wyrażenia „fake news” są nieostre, można jednak wskazać kilka wspólnych cech występujących w większości charakterystyk. Stwierdza, że za fake newsy uznaje się (...) *wiadomości służące intencjonalnemu, rozmyślnemu wprowadzeniu odbiorcy w błąd w celu uzyskania korzyści wizerunkowych, majątkowych, psychologicznych,*

¹⁴ Zob. K. Bąkowicz, *Wprowadzenie do definicji i klasyfikacji zjawiska fake newsa*, „Studia Medioznawcze” 2019, nr 3.

¹⁵ *The Real Story of ‘Fake News’. The term seems to have emerged around the end of the 19th century*, <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/the-real-story-of-fake-news> [dostęp: 4 IV 2020].

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Hasło: *fake news*, w: *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/mlodziezowe-slowo-roku/haslo/fake-news;6368870.html> [dostęp: 6 IV 2020].

*propagandowych, politycznych, itd*¹⁹. Do tych korzyści z pewnością należy dodać korzyści ekonomiczne. Według Palczewskiego w przypadku fake newsów ma się do czynienia z nieprzypadkowością zdarzenia. Nie chodzi bowiem o stworzenie (...) „newsa” *po prostu nieprawdziwego, lecz o zamiarze, chłodno skalkulowanym, po to, by za pomocą wprowadzenia takiego nieprawdziwego „newsa” do obiegu, osiągnąć wielorakie korzyści*²⁰. Ontologiczny status terminu „fake news” jest (...) *enigmą, czymś nieuchwytnym, albowiem nie ma on swojego desygnatu w rzeczywistości, stanowiąc puste pojęcie, „realnie” istniejące jedynie w wyobraźni ich twórców – obiekt poznania wyłącznie dla osób, które uwierzyły w jego prawdziwość. Dar uwodzenia fake newsa polega na przekonaniu do siebie osób już przekonanych – posiadaczy takich matryc, schematów i skryptów poznawczych, na mocy których odczytywane fake newsy odpowiadają na ich psychospołeczne potrzeby i oczekiwania*²¹.

Zdaniem innego badacza termin „fake news” jest oksymoronem, gdyż samo zestawienie słów „fałszywe” i „wiadomości” podważa wiarygodność informacji²². Według innej definicji fake news nie jest kłamstwem, ponieważ zawiera w sobie elementy, które są prawdziwe, jednak zostały one celowo zniekształcone, aby wprowadzić odbiorcę w błąd²³. Joyce Jeffries podkreśla, że fake news przypomina plotkę, którą każdy chętnie dystrybuuje, mimo braku pewności co do jej prawdziwości. Samo to, że konkretna informacja – niezależnie od jej autentyczności – jest rozpowszechniana przez wiele osób, nadaje jej cechy pozwalające w nią uwierzyć²⁴. Uruchamia się wówczas bardzo prosty mechanizm: im więcej publikacji na dany temat, tym informacja budzi większe zainteresowanie, a im więcej osób interesuje się danym tematem, tym większe zainteresowanie mediów, które skutkuje dalszym rozpowszechnianiem informacji przez odbiorców. Można by rzec, że to takie błędne koło fake newsowe.

Fałszywe wiadomości są tworzone na wzór informacji prawdziwych. Ich konstrukcja jest poprawna gramatycznie i stylistycznie. Często zawierają fragmenty prawdziwych informacji, które są przeplatane z fałszywymi. Jak twierdzi

¹⁹ M. Palczewski, *Fake news a wolność słowa*, Instytut Staszica, 11 I 2019 r., <http://instytutstaszica.org/2019/02/11/fake-news-a-wolnosc-slowa/> [dostęp: 1 IV 2020].

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże.

²² K. Bąkiewicz, *Wprowadzenie do definicji...*, s. 281.

²³ J. Gillin, *Fact-checking fake news reveals how hard it is to kill pervasive ‘nasty weed’ online*, <https://www.politifact.com/article/2017/jan/27/fact-checking-fake-news-reveals-how-hard-it-kill-p/> [dostęp: 18 IV 2020].

²⁴ J. Jeffries, *What’s Fake News?*, New York 2019, za: K. Bąkiewicz, *Wprowadzenie do definicji...*, s. 283.

Martin Lee, (...) *nieprawdziwe informacje często tworzone są w taki sposób, aby przesadnie wyolbrzymić pewne fakty, co ma na celu wzbudzenie emocji, na przykład poprzez zastosowanie oburzających nagłówków*²⁵.

W piśmiennictwie wyróżniono kilka kategorii fake newsów:

- zmyślane, nieprawdziwe opowieści – stworzone świadomie, ale w taki sposób, aby odbiorca wiedział, że są nieprawdziwe;
- newsy wytworzone w celach propagandowych, politycznych lub komercyjnych, będące celowym kłamstwem – całkowicie sfabrykowane, aby wprowadzić odbiorcę w błąd lub spowodować jego określone reakcje, decyzje, np. polityczne;
- fake newsy oparte na częściowo prawdziwych informacjach poddanych manipulacji – powstałe przez dodanie sfabrykowanego faktu do historii już istniejących w sferze publicznej lub do nowo stworzonych opowieści, które zawierają głównie prawdziwe informacje, ale dodatkowy komponent zamienia je w fałszywe wiadomości;
- fałszywe wiadomości o charakterze satyrycznym;
- fałszywe wiadomości uznawane za fake newsy przez osoby lub instytucje z powodu ich zawartości, negatywnej dla tych osób lub instytucji²⁶.

Warto w tym miejscu przywołać zakres terminu „dezinformacja”, uważanego często za synonim fake newsa. Dezinformację należy jednak traktować w ujęciu procesowym. Ponadto jest to pojęcie szersze. Narzędziem dezinformacji mogą być fałszywe wiadomości. W artykule autor przyjął definicję wypracowaną przez grupę ekspertów tzw. wysokiego szczebla (ang. *high-level group of experts*, HLEG) na potrzeby Komisji Europejskiej. Jej zdaniem, dezinformację

(...) należy rozumieć jako możliwe do zweryfikowania nieprawdziwe lub wprowadzające w błąd informacje, tworzone, przedstawiane i rozpowszechniane w celu uzyskania korzyści gospodarczych lub wprowadzenia w błąd opinii publicznej, które mogą wyrządzić szkodę publiczną. Szkoła publiczna obejmuje zagrożenia dla demokratycznych procesów politycznych i kształtowania polityki oraz dla dóbr publicznych, takich jak

²⁵ K. Kucharczyk, *Fake newsy stają się coraz groźniejsze*, „Rzeczpospolita”, 20 V 2019 r., <https://cyfrowa.rp.pl/it/34291-fake-newsy-staja-sie-coraz-grozniesze> [dostęp: 30 IV 2020].

²⁶ M. Palczewski, *Fake news. A continuation or rejection of the traditional news paradigm?*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria Polonica” 2017, nr 5, s. 31. Zob. także: K. Bąkiewicz, *Fake news jako produkt medialny w dobie postprawdy. Studium przypadku Niebieskiego Wieloryba*, Warszawa 2019, rozprawa doktorska obroniona na Wydziale Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii Uniwersytetu Warszawskiego, https://depotuw.ceon.pl/bitstream/handle/item/3623/tekst_dr_ca%C5%82o%C5%9B%C4%87_final_druk.pdf?sequence=3 [dostęp: 30 IV 2020].

ochrona zdrowia obywateli UE, środowisko naturalne lub bezpieczeństwo. Dezinformacja nie obejmuje błędów sprawozdawczych, satyry i parodii ani wyraźnie oznaczonych stronicznych wiadomości i komentarzy²⁷.

Ostatni z omawianych terminów – „bezpieczeństwo ekonomiczne państwa”²⁸ – również nie ma jednej definicji. W literaturze przedmiotu funkcjonuje wiele określeń prezentujących różne perspektywy badawcze. Celem autora nie jest pełny przegląd dorobku piśmiennictwa, a jedynie zasygnalizowanie najważniejszych dylematów i przywołanie wybranych definicji. Niezbędne jest jednak dostrzeżenie różnic w pojmowaniu bezpieczeństwa. Zdaniem Stanisława Sulowskiego bezpieczeństwo można rozpatrywać na wielu płaszczyznach. Najprostszy z modeli zakłada rozumienie tego pojęcia w sensie negatywnym lub pozytywnym. Bezpieczeństwo można też postrzegać w sensie obiektywnym lub subiektywnym²⁹. Autor ten zwraca również uwagę na to, że niezbędne jest dookreślenie bezpieczeństwa przynajmniej w sensie podmiotowym lub przedmiotowym³⁰. Po przyjęciu takiego założenia analizie można poddać zakres bezpieczeństwa ekonomicznego państwa, gdyż związek ekonomii z bezpieczeństwem wydaje się bezsprzeczny.

Katarzyna Żukrowska przy rozważaniu ekonomii jako elementu bezpieczeństwa podkreśla, że (...) *bezpieczeństwo ekonomiczne oznacza, że polityka państwa tworzy warunki dla harmonijnego rozwoju, pozwalającego budować zrównoważony dobrobyt obywateli państwa*³¹. Jej zdaniem to określenie obejmuje takie dziedziny, jak: bezpieczeństwo energetyczne, zapasy i rezerwy, dostępność środków na finansowanie wydatków wojskowych, bezpieczeństwo społeczne państwa.

Według innej definicji bezpieczeństwo ekonomiczne to (...) *niezakłócone funkcjonowanie gospodarek oraz utrzymanie komparatywnej równowagi*

²⁷ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Zwalczanie dezinformacji w internecie: podejście europejskie, Bruksela, 26 IV 2018 r., COM (2018) 236 final, s. 4.

²⁸ W rozważaniach wykorzystano efekty procesu konceptualizacji przeprowadzonego na potrzeby artykułu opublikowanego w „Przeglądzie Policyjnym”. Zob. J. Jastrzębski, K. Mroczka, M. Stępiński, *Uwarunkowania, zasady i możliwości współpracy Komisji Nadzoru Finansowego z Policją w obszarze bezpieczeństwa ekonomicznego i zwalczania przestępczości gospodarczej – w poszukiwaniu obszarów synergii*, „Przegląd Policyjny” 2021, nr 3.

²⁹ S. Sulowski, *Państwo i bezpieczeństwo w kazualnym związku*, w: *Trzy wymiary współczesnego bezpieczeństwa*, S. Sulowski, M. Brzeziński (red.), Warszawa 2014, s. 11.

³⁰ Tamże, s. 13.

³¹ K. Żukrowska, *Bezpieczeństwo ekonomiczne*, w: *Trzy wymiary współczesnego bezpieczeństwa*, S. Sulowski, M. Brzeziński (red.), Warszawa 2014, s. 99.

z gospodarkami innych państw³². Ocena poziomu bezpieczeństwa ekonomicznego polega na analizie podstawowych wskaźników rozwojowych, takich jak: dochód narodowy, dochód narodowy na jednego mieszkańca, siła nabywcza na niezmiennym lub wyższym poziomie oraz udział w światowej sile nabywczej.

Edward Haliżak bezpieczeństwo ekonomiczne państwa odnosi do zagrożenia bezpieczeństwa gospodarki narodowej, czyli do takiej sytuacji, w której gospodarka nie może (...) rozwijać się, generować zysków i oszczędności z przeznaczeniem na inwestycje lub gdy zagrożenia zewnętrzne doprowadzą do zakłóceń w jej funkcjonowaniu, co narazi obywateli i przedsiębiorstwa na szwank, a być może zagrozi fizycznemu przetrwaniu państwa³³. Stanisław Michałowski uważa, że bezpieczeństwo ekonomiczne to (...) wyobrażenie w zakresie rzeczywistych, względnie potencjalnych, zagrożeń gospodarczych kraju kształtowane pod wpływem ogólnego stanu zależności ekonomicznych kraju, które określa stopień efektywności zewnętrznej integracji ekonomicznej w wewnętrzny rozwój gospodarczy, zdolność obronną i stabilność systemu społeczno-politycznego danego kraju³⁴. Bezpieczeństwo ekonomiczne oznacza zatem stopień podatności danego państwa na działania o charakterze politycznym przenoszone za pośrednictwem gospodarki. Eric Marshall Green podkreśla, że bezpieczeństwo ekonomiczne to brak groźby utraty bogactwa ekonomicznego³⁵.

Małgorzata Leszczyńska przy rozpatrywaniu statusu bezpieczeństwa ekonomicznego państwa przekonuje, że powinno się go rozumieć głównie jako stan gospodarki³⁶. Na bezpieczeństwo ekonomiczne państwa składają się: stan finansów publicznych, w tym wielkość zadłużenia publicznego, oraz tendencje panujące w krajowej gospodarce mierzone wskaźnikami makro- i mikroekonomicznymi. Bezpieczeństwo ekonomiczne państwa jest jednak coraz częściej odnoszone do społeczeństwa. Zgodnie z tym ujęciem (...) bezpieczeństwo ekonomiczne państwa określa się jako stan, w którym zapewnione są nie tylko warunki gospodarcze konieczne do przetrwania i sprawnego funkcjonowania

³² Zob. szerzej: K.M. Księżopolski, *Ekonomiczne zagrożenia bezpieczeństwa państw. Metody i środki przeciwdziałania*, Warszawa 2004, s. 39–54; tenże, *Bezpieczeństwo ekonomiczne*, Warszawa 2011, s. 28; *Bezpieczeństwo ekonomiczne w ujęciu politologicznym. Wybrane zagadnienia*, K.M. Księżopolski, K. Pronińska (red.), Warszawa 2012, s. 175–180.

³³ M.A. Węgrzyńska, *Identyfikacja bezpieczeństwa ekonomicznego w literaturze i regulacjach prawnych*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2015, nr 390, s. 266.

³⁴ Tamże.

³⁵ Tamże.

³⁶ Tamże, s. 292.

instytucji państwa, ale także do zapewnienia rozwoju społeczeństwa, żyjącego na jego terytorium³⁷.

Ocena poziomu bezpieczeństwa ekonomicznego, zdaniem Krzysztofa M. Księżopolskiego, polega na (...) *analizie podstawowych wskaźników rozwojowych, takich jak: dochód narodowy, dochód narodowy na jednego mieszkańca, siła nabywcza na niezmiennym lub wyższym poziomie oraz udział w światowej sile nabywczej. Finansowy wymiar bezpieczeństwa ekonomicznego jest jednym z czterech wymiarów bezpieczeństwa ekonomicznego, takich jak: wymiar surowcowo-energetyczny, żywnościowy i dostępu do czystej wody*³⁸.

Uwarunkowania prawne

Przy analizie wątków związanych z tworzeniem i rozpowszechnianiem fake newsów nie sposób pominąć uwarunkowań prawnych odnoszących się do tego zagadnienia. Z uwagi na charakter niniejszego opracowania przegląd ten nie będzie szczegółowy, gdyż wykracza poza zakres zainteresowań autora. Należy się jednak zgodzić z twórcami raportu *Praw(n)y sierpowy w starciu z fake newsem. Monitoring w obszarze wprowadzania uregulowań prawnych jako metody walki z fałszywymi informacjami w Internecie*³⁹, którzy twierdzą, że (...) *problem fałszywych informacji udostępnianych i rozpowszechnianych w sieci regulowany jest w polskim prawie jedynie pośrednio*⁴⁰. Polski ustawodawca nie wprowadził przepisów, które bezpośrednio regulują tworzenie i rozpowszechnianie fałszywych informacji i dezinformacji. Nie oznacza to, że nie funkcjonują żadne rozwiązania prawne w tym zakresie. Są one jednak rozproszone w różnych aktach prawnych obejmujących dostęp do informacji, możliwość jej rozpowszechniania oraz jej prawdziwość.

*Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*⁴¹ w art. 54 stanowi, że (...) *każdemu zapewnia się wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji, natomiast (...) cenzura prewencyjna*

³⁷ Tamże.

³⁸ K.M. Księżopolski, *Finansowy wymiar bezpieczeństwa ekonomicznego Polski w dobie kryzysu strefy euroatlantyckiej*, „e-Politikon” 2013, nr 11, s. 208.

³⁹ P. Zakrzewski i in., *Praw(n)y sierpowy w starciu z fake newsem. Monitoring w obszarze wprowadzania uregulowań prawnych jako metody walki z fałszywymi informacjami w Internecie*, grudzień 2018 r., <http://obserwatoriumdemokracji.pl/wp-content/uploads/2019/01/Raport-aktualizacja-grudzie%C5%84.pdf> [dostęp: 17 IV 2020].

⁴⁰ Tamże, s. 4.

⁴¹ DzU z 1997 r. nr 78 poz. 483, ze zm.

środków społecznego przekazu oraz koncesjonowanie prasy są zakazane. Ustawodawca konstytucyjny dopuścił jednak możliwość wprowadzenia obowiązku uprzedniego uzyskania koncesji na prowadzenie stacji radiowej lub telewizyjnej. W ustawie zasadniczej zawarto również przepisy regulujące prawo do informacji publicznej. Zgodnie z treścią art. 61 Konstytucji RP: Obywatel ma prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne. Prawo to obejmuje również uzyskiwanie informacji o działalności organów samorządu gospodarczego i zawodowego, a także innych osób oraz jednostek organizacyjnych w zakresie, w jakim wykonują one zadania władzy publicznej i gospodarują mieniem komunalnym lub majątkiem Skarbu Państwa.

W doktrynie podkreśla się, że ten przepis daje obywatelom możliwość samodzielnego weryfikowania prawdziwości treści fake newsów. Założenie z pewnością jest szlachetne, jednak należy mieć na uwadze to, że w przypadku fałszywych informacji niezbędna jest natychmiastowa reakcja. Zakładając, że obywatel będzie zainteresowany zweryfikowaniem jakiejś informacji i wystąpi w tym celu z wnioskiem o udostępnienie informacji publicznej, to odpowiedź uzyska najwcześniej po 14 dniach. W przypadku fake newsów dotyczących bezpieczeństwa ekonomicznego państwa ten czas jest jak wieczność. Przykładem sytuacji wymagającej podjęcia szybkiego działania może być ta dotycząca banków. Klienci banków podejmują decyzje na podstawie wielu impulsów, co może doprowadzić do nieodwracalnych skutków, które wpłyną negatywnie na sektor bankowy i szerzej – na system gospodarczy państwa. Upadek dużego banku może spowodować konieczność wypłaty środków gwarantowanych przez Bankowy Fundusz Gwarancyjny, a w przypadku braku tych środków – przez budżet państwa. To z kolei może wpłynąć na stabilność sektora finansów publicznych.

Przy omawianiu rozwiązań prawnych nie można pominąć *Ustawy z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe*⁴². Niestety ta regulacja nie przystaje do otaczającej nas rzeczywistości. W sytuacji, w której świat idzie w kierunku wykorzystywania sztucznej inteligencji, w rodzimej regulacji ustawodawca ani razu nie użył nazwy „Internet”. Nie sposób nie zgodzić się z Michałem Zarembą, który twierdzi, że (...) *polskie przepisy są archaiczne także dlatego, że nie uwzględniają wpływu Internetu. W 1984 roku, gdy powstawało prawo prasowe, podział na media i odbiorców był jasno zarysowany. Dzisiaj już tak nie jest*⁴³.

Zgodnie z treścią art. 1 ustawy Prawo prasowe prasa korzysta z wolności wypowiedzi i urzeczywistnia prawo obywateli do ich rzetelnego informowania,

⁴² Tekst jednolity: DzU z 2018 r. poz. 1914.

⁴³ P. Zakrzewski i in., *Praw(n)y sierpowy w starciu...*

jawności życia publicznego oraz jego kontroli i wyrażania krytyki społecznej. Jak wynika z treści tego przepisu, prasa urzeczywistnia prawo do rzetelnego informowania obywateli, a więc zakłada on, że nierzetelne informacje nie spełniają ustawowego kryterium prasy. Przepis ten nie obejmuje jednak swoim zasięgiem rozprzestrzeniania fake newsów na portalach społecznościowych oraz pseudodziennikarskich portalach informacyjnych. W prawie prasowym przewidziano odpowiedzialność zarówno cywilną, jak i karną, ale tylko dziennikarzy, wydawców i redaktorów, za opublikowanie materiałów powodujących naruszenie prawa lub materiału prasowego zawierającego znamiona przestępstwa. Niezbędne jest zatem ustalenie, jakie mechanizmy wprowadzono w kodeksach: karnym i cywilnym.

Pierwszy mechanizm odpowiedzialności karnej został wprowadzony w art. 212 kk⁴⁴. Zgodnie z § 1 tej ustawy: (...) *kto pomawia inną osobę, grupę osób, instytucję, osobę prawną lub jednostkę organizacyjną niemającą osobowości prawnej o takie postępowanie lub właściwości, które mogą poniżyć ją w opinii publicznej lub narazić na utratę zaufania potrzebnego dla danego stanowiska, zawodu lub rodzaju działalności, podlega grzywnie albo karze ograniczenia wolności.* W § 2 doprecyzowano: (...) *jeżeli sprawca dopuszcza się czynu określonego w § 1 za pomocą środków masowego komunikowania, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.* Ściganie przywołanych powyżej przestępstw odbywa się z oskarżenia prywatnego, co zdecydowanie ogranicza możliwość karania ich sprawców.

Analizowany przepis wywołuje wiele emocji w środowisku dziennikarskim i politycznym⁴⁵. W pewnym momencie wydawało się nawet, że panuje zgoda co do jego wyeliminowania z porządku prawnego. Zmian w tym zakresie jednak nie przeprowadzono.

Kolejny przepis, który pośrednio można wykorzystać do walki z fake newsami, to art. 224a kk. Zgodnie z jego treścią: (...) *kto wiedząc, że zagrożenie nie istnieje, zawiadamia o zdarzeniu, które zagraża życiu lub zdrowiu wielu osób lub mieniu w znacznych rozmiarach lub stwarza sytuację, mającą wywołać przekonanie o istnieniu takiego zagrożenia, czym wywołuje czynność instytucji użyteczności publicznej lub organu ochrony bezpieczeństwa, porządku publicznego lub zdrowia mającą na celu uchylenie zagrożenia, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.*

⁴⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j.: DzU z 2021 r. poz 2345, ze zm.).

⁴⁵ Rzecznik Praw Obywatelskich, *Art. 212 Kodeksu Karnego – jeśli chcecie go zostawić, to go zmienimy. Debata u Rzecznika*, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/debata-wolnosc-slowa-a-znieslawienie> [dostęp: 30 IV 2020].

Brzmienie przywołanego przepisu jednak nie do końca pasuje do specyfiki zjawiska fake newsów. Można go zastosować do fałszywej informacji na temat podłożenia ładunku wybuchowego w budynku użyteczności publicznej, ale nie w przypadku podkładania „ładunków wybuchowych w systemie finansowym państwa”.

Następnym aktem prawnym, na który należy zwrócić uwagę, jest Kodeks cywilny⁴⁶. Mechanizmy tam przyjęte jednak nie odpowiadają w pełni zagadnieniu analizowanemu w niniejszym tekście. W myśl art. 23 kc (...) *dobra osobiste człowieka, jak w szczególności zdrowie, wolność, cześć, swoboda sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnica korespondencji, nietykalność mieszkania, twórczość naukowa, artystyczna, wynalazcza i racjonalizatorska, pozostają pod ochroną prawa cywilnego niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach.*

W art. 24 § 1 kc sprecyzowano, że osoby, których dobro osobiste zostaje zagrożone cudzym działaniem, mogą żądać zaniechania tego działania, chyba że nie jest ono bezprawne. W przypadku naruszenia dóbr osobistych można także żądać, aby osoba, która dopuściła się naruszenia, dopełniła czynności potrzebnych do usunięcia jego skutków, a zwłaszcza aby złożyła oświadczenie odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie. Na zasadach przewidzianych w Kodeksie cywilnym można również domagać się zadośćuczynienia pieniężnego lub zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny. Ustawodawca w § 2 tego artykułu wskazuje również, że w sytuacji, w której naruszenie dobra osobistego skutkowało wyrządzeniem szkody majątkowej, osoby poszkodowane mogą żądać jej naprawienia na zasadach ogólnych.

Przywołane powyżej regulacje mają charakter wycinkowy i nie obejmują swoim zakresem tworzenia i rozpowszechniania fake newsów. Zdaniem autora niezbędne jest wprowadzenie nowego przepisu do Kodeksu karnego, którego robocze brzmienie zostało zamieszczone poniżej. Jest to oczywiście wstępna propozycja, a jej celem jest zasygnalizowanie problemu i poddanie go szerszej debacie eksperckiej i społeczno-politycznej. W formułowaniu przepisów oparto się na koncepcji Kamila Mamaka, który postuluje wprowadzenie sankcji za rozpowszechnianie fake newsów sprzecznych z wiedzą medyczną (punktem wyjścia do jego analiz są fałszywe informacje rozpowszechniane przez ruchy antyszczepionkowe).

Propozycja przepisów jest następująca: Art. 1. § 1. Kto publicznie rozpowszechnia fałszywe lub celowo wprowadzające w błąd odbiorcę informacje, które mogą zagrozić bezpieczeństwu ekonomicznemu państwa, tj. stabilności

⁴⁶ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j.: DzU z 2020 r. poz. 1740, ze zm.).

sektora bankowego, rynku kapitałowego, systemu zabezpieczenia emerytalnego lub ubezpieczeniowego, podlega grzywnie do kwoty 1 000 000 PLN lub karze ograniczenia wolności do lat 3.

§ 2. Kto po raz pierwszy podaje informacje, o których mowa w § 1, podlega grzywnie do kwoty 3 000 000 PLN lub karze pozbawienia wolności do lat 5.

Propozycja ma oczywiście charakter dyskusyjny, wręcz prowokacyjny, jednak, zdaniem autora, zapoczątkowanie debaty publicznej na ten temat staje się konieczne. Jeden z posłów PiS zapowiedział uregulowanie zjawiska fake newsów, jednak żaden projekt nie został poddany publicznym konsultacjom ani nie trafił pod obrady Sejmu. Nie był również przedmiotem debaty ze środowiskiem naukowym i eksperckim. Temat wywołał jednak spore poruszenie mediów i organizacji stojących na straży praw człowieka.

W polskim porządku prawnym funkcjonują już rozwiązania dotyczące karalności za rozpowszechnianie fake newsów odnoszących się do polityki historycznej – kwestionowania zbrodni nazistowskich, komunistycznych, ukraińskich nacjonalistów i członków ukraińskich formacji kolaborujących z Trzecią Rzeszą Niemiecką oraz innych przestępstw stanowiących zbrodnie przeciwko pokojowi, ludzkości lub zbrodnie wojenne. Nie wchodząc w szczegółową analizę tego rozwiązania co do jego skuteczności czy też polityki międzynarodowej (przepis ten wywołał ożywioną dyskusję na poziomie międzynarodowym), warto przywołać wprowadzony mechanizm. Zgodnie z treścią art. 55 *Ustawy z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu*⁴⁷: (...) *kto publicznie i wbrew faktom zaprzecza zbrodniom, o których mowa w art. 1 pkt 1, podlega grzywnie lub karze pozbawienia wolności do lat 3. Wyrok podawany jest do publicznej wiadomości.*

Rozwiązania prawne dotyczące fake newsów wprowadzono w wielu państwach, jednak nie będą one szczegółowo analizowane z uwagi na ograniczenia objętościowe artykułu oraz sformułowanie problemu badawczego w odniesieniu do Polski⁴⁸.

⁴⁷ Tekst jednolity: DzU z 2019 r. poz. 1882, ze zm.

⁴⁸ Zob. szerzej: S. Palczewski, *Rosja chce cenzurować fake newsy*, CyberDefence, 8 III 2019 r., <https://www.cyberdefence24.pl/rosja-chce-cenzurowac-fake-newsy> [dostęp: 28 IV 2020]; A. Zygiel, *Rosja będzie karać za „fake newsy”*. Parlament przyjął projekt ustawy, RMF, 6 III 2019 r., <https://www.rmf24.pl/fakty/swiat/news-rosja-bedzie-karac-za-fake-newsy-parlament-przyjal-projekt-u,nId,2870038> [dostęp: 28 IV 2020]; W. Kulik, *6 lat więzienia za fake newsy*, Benchmark, 1 V 2018 r., <https://www.benchmark.pl/aktualnosci/malezja-kara-6-lat-wiezienia-za-fake-newsy.html> [dostęp: 22 IV 2020]; *Malezja likwiduje „lex anty fake”*, Stopfake, 16 VIII 2018 r., <https://www.stopfake.org/pl/malezja-likwiduje-lex-anty-fake/> [dostęp: 18 IV 2020]; M. Rogalewicz, P. Zakrzewski, *Świat: uregulowania prawne w zakresie fałszywych informacji*, <https://akademia.demagog.org.pl/uregulowaniaprawne-swiat/> [dostęp: 21 IV 2020].

Kontekst i główne przyczyny rozpowszechniania fake newsów

Wykorzystywanie fałszywych wiadomości do dezinformacji wynika z istnienia powiązań i zależności gospodarczych, finansowych, technologicznych, ideologicznych oraz politycznych.

Nie jest to artykuł z zakresu matematyki czy statystyki, jednak warto uświadomić sobie pewną zależność. Przesłanie przez komunikator WhatsApp jednego linku z popularnego portalu społecznościowego Twitter do 20 osób, którym następnie te osoby podzielią się z kolejnymi 20 osobami, i ta czynność zostanie powtórzona pięciokrotnie, spowoduje, że wiadomość trafi do 3200 tys. osób!⁴⁹ Czas na rozpowszechnienie fake newsa może być krótszy niż 24 godziny. W przypadku Polski 3200 tys. osób to ok. 10 proc. ludności powyżej 14. roku życia. Te liczby obrazują skalę ryzyka, jaką niesie za sobą wykorzystywanie – w kampaniach dezinformacyjnych – nowoczesnych narzędzi porozumiewania się na odległość. Każdy z nas wysyła dziennie po kilkadziesiąt różnego rodzaju informacji. Odpowiedzmy sobie szczerze, ile niesprawdzonych lub podejrzanych wiadomości zostało przez nas rozpowszechnionych wśród najbliższych i znajomych.

Należy również pamiętać, że Internet stał się miejscem prowadzenia zorganizowanych kampanii dezinformacyjnych. Powodów tego jest wiele, m.in. to, że mamy do czynienia z brakiem kompetencji użytkowników z zakresu edukacji medialnej⁵⁰, a social media stały się istotnym źródłem informacji. Już co czwarty internauta wierzy w prawdziwość informacji przeczytanych w mediach społecznościowych⁵¹. Dodatkowo w świecie wirtualnym są tworzone algorytmy odczytujące preferencje użytkowników, co powoduje, że docierają do nich wyselekcjonowane informacje i taki użytkownik funkcjonuje w tzw. bańkach informacyjnych⁵².

⁴⁹ *Coronavirus: How can you stop the spread of misinformation?*, BBC, 1 IV 2020 r., <https://www.bbc.com/news/av/stories-52118949/coronavirus-how-can-you-stop-the-spread-of-misinformation> [dostęp: 18 IV 2020].

⁵⁰ Raport NASK PIB „Badanie opinii o (dez)informacji w sieci”. Ponad 26 proc. badanych przyznaje, że nie potrafi odróżnić informacji prawdziwej od fałszywej. Zob. <https://www.nask.pl/download/1/1386/RAPORTBEZPIECZNEWYBORY.pdf> [dostęp: 30 IV 2020].

⁵¹ R. Babraj, *Czym jest fact-checking? – zarys inicjatyw na świecie i w Polsce*, NASK, 14 X 2019 r., <https://cyberpolicy.nask.pl/czym-jest-fact-checking-zarys-inicjatyw-na-swiecie-i-w-polsce/> [dostęp: 30 IV 2020].

⁵² Zob. szerzej: J. Balcewicz, *Spoleczeństwo informacyjne w czasach cyfrowej rewolucji – o zjawisku bańki informacyjnej i jego następstwach*, NASK, 4 X 2019 r., <https://cyberpolicy.nask.pl/spoleczenstwo-informacyjne-w-czasach-cyfrowej-rewolucji-o-zjawisku-banki-informacyjnej-i-jego-nastepstwach/> [dostęp: 30 IV 2020].

Należy pamiętać, że w stwierdzeniu: *fake news is cheap to make, but the dividends can be great*⁵³ jest dużo prawdy. Szczególnie w czasach, kiedy nieuniknione są problemy gospodarcze. Codziennie słyszy się doniesienia o kłopotach kolejnych branż, a publikowanie fake newsów odnoszących się do bezpieczeństwa ekonomicznego może wpłynąć na system gospodarczy państwa. Motywacją puszczenia w obieg fałszywych wiadomości może być więc zarówno tło polityczne, jak i stricte biznesowe. Historia zna wiele przypadków, w których działanie jednostki wpłynęło negatywnie na sytuację ekonomiczną państw i ich obywateli. Warto przypomnieć postępowanie miliardera George'a Sorosa, który 16 września 1992 r. – używając kolokwialnego określenia – „położył na łopatkę Bank Anglii”. Dzień ten został określony mianem „czarnej środy”, a o spekulacyjnym ataku inwestora na brytyjską walutę uczy się na kursach ekonomicznych do dzisiaj⁵⁴. W ciągu jednego dnia – mimo zdecydowanych działań Banku Anglii polegających na zaciąganiu kredytów w markach i skupowaniu na masową skalę funtów, a także podniesieniu stóp procentowych do rekordowych 15 proc. – funt szterling stracił 15 proc. wartości w stosunku do marki niemieckiej, 25 proc. w stosunku do dolara amerykańskiego, natomiast wartość funduszu zarządzanego przez Sorosa wzrosła o 7 mld dolarów⁵⁵. Skutki posunięć Sorosa miały niebagatelny wpływ na funkcjonowanie państwa. W wyniku działań funduszu zarządzanego przez Sorosa rząd brytyjski był zmuszony do wycofania funta z ERM (ang. *Exchange Rate Mechanism* – mechanizm stabilizacji kursów). W piśmiennictwie podkreśla się, że „czarna środa” była (...) *kompromitacją polityki gospodarczej rządu i oznaczała ogromne straty finansowe, ale pozwoliła na obniżenie stóp procentowych, dzięki czemu gospodarka brytyjska powróciła na ścieżkę wzrostu*⁵⁶. Jak stwierdza Katarzyna Kołodziejczyk-Konarska, rok 1992 przyniósł kolejną lekcję, z której wynikało, że nie warto wiązać funta sztywnym kursem z innymi walutami⁵⁷.

Polityczne motywy prowadzenia akcji dezinformacyjnych zakrojonych na szeroką skalę, wykorzystujących m.in. fake newsy, są potwierdzone wynikami badań. Naukowcy z Oksfordzkiego Instytutu Internetowego zajmującego się

⁵³ W wolnym przekładzie: tworzenie fałszywych wiadomości jest tanie, ale zyski z nich mogą być wielkie (przyp. red.).

⁵⁴ P. Jarząbek, *Jak George Soros rozbił Bank Anglii. 27 lat temu osłabił funta o 25% w jeden dzień*, Comparic, 16 IX 2019 r., <https://comparic.pl/24-lata-temu-george-soros-rozbil-bank-anglii/> [dostęp: 16 IV 2020].

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ P. Jachowicz, *Funt szterling i brytyjska polityka pieniężna w latach 1945–2010*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego »Studia i Prace«” 2014, nr 2, s. 162–163.

⁵⁷ K. Kołodziejczyk-Konarska, *Unia gospodarczo-walutowa*, Warszawa 2004, s. 55–75.

dezinformacją, zwłaszcza w wymiarze automatyzacji i algorytmów, stwierdzili, że (...) w 2019 roku już co najmniej w siedemdziesięciu państwach zastosowano zorganizowane kampanie manipulacyjne w social mediach. Co ciekawe, w każdym z tych państw stała za nimi partia polityczna lub rząd. Dla porównania w 2018 roku było to 48 krajów, a w 2017 zaledwie 28⁵⁸.

W kontekście Polski należy zwrócić uwagę na oficjalne analizy sporządzone przez służby specjalne. Jak można przeczytać w jednym z przygotowanych przez nie materiałów:

(...) Polska jest od lat celem ataków informacyjnych i propagandowych ze strony Federacji Rosyjskiej. Obecnie, przy okazji kryzysu związanego z pandemią koronawirusa, mamy do czynienia z mocnym zintensyfikowaniem tego typu działań. Coraz większa jest liczba ataków informacyjnych na Polskę, ale także fake newsów, które w czasie walki z epidemią mogą mieć szczególnie groźne skutki. Polskie służby specjalne na bieżąco monitorują podejrzane aktywności w sieci Internet, w tym w mediach społecznościowych, identyfikując najgroźniejsze przejawy dezinformacji, propagandy i ataków informacyjnych wymierzone w nasze państwo. Analiza identyfikowanych przez służby przykładów pokazuje główne wątki eksplorowane w wojnie informacyjnej przeciwko Polsce⁵⁹.

Analiza materiału źródłowego

Na potrzeby niniejszego artykułu analizie poddano fake newsy dotyczące: rządowych planów wprowadzenia specjalnego podatku w związku z pandemią koronawirusa (zabranie środków z kont w ramach podatku), upadłości banków komercyjnych, a także braku gotówki w bankach i bankomatach. Informacje te zostały rozpowszechnione w mediach społecznościowych w marcu i kwietniu 2020 r.

Najgroźniejszym fake newsem mającym istotny wpływ na bezpieczeństwo ekonomiczne państwa polskiego, zidentyfikowanym po wystąpieniu stanu zagrożenia pandemicznego, była fałszywa wiadomość dotycząca skorzystania

⁵⁸ *Czy media społecznościowe służą dezinformacji i potęgowaniu podziałów? – raport Oxfordu*, Stopfake, 22 IX 2019 r., <https://www.stopfake.org/pl/czy-media-spoecznościowe-służa-dezinformacji-i-potęgowaniu-podziałów-raport-oxfordu/> [dostęp: 27 IV 2020].

⁵⁹ *Polska na celowniku dezinformacji*, <https://www.gov.pl/web/sluzby-specjalne/polska-na-celowniku-dezinformacji> [dostęp: 21 IV 2020].

z oszczędności Polaków. Jej początek dała wypowiedź prezesa Polskiego Funduszu Rozwoju (PFR) Pawła Borysa w Telewizji Trwam z 9 kwietnia 2020 r. Mniej więcej w 16 minucie i 30 sekundzie trwającego niecałe 22 minuty wywiadu redaktor sformułował następujące pytanie (nie było ono fortunne, niezależnie od udzielonej odpowiedzi): *Panie Prezesie, a czy te obligacje będą, mogłyby być adresowane na przykład do obywateli? W bankach na kontach Polacy mają ogromne sumy, tj. ponad 900 mld zł. Czy właśnie obywatele by nie mogli sfinansować tych potrzeb państwa, gdyby mieli korzystne oprocentowanie, bo wiadomo, teraz w bankach będzie to oprocentowanie bardzo niskie, zwłaszcza po tym jak NBP obniżył stopy procentowe?* Paweł Borys odpowiedział: (...) *myślimy również o tym. Oczywiście tutaj pewne wyzwanie jest – jak już mówiłem – jest to potężne..., potężna operacja. To wyzwanie jest czasowe, prawda, ponieważ chcemy, żeby te środki bardzo szybko trafiły, więc jest kwestia, czy udałoby nam się w krótkim okresie czasu – rzeczywiście w dużej skali uplasować znaczące kwoty obligacji – ale nie wykluczamy tego rzeczywiście. Myślę, że potencjalnie byłaby to też atrakcyjna forma gromadzenia oszczędności*⁶⁰.

Jak wynika zarówno z pytania, jak i udzielonej odpowiedzi, chodziło o realizację planu wyemitowania obligacji przez PFR w kwocie 100 mld zł, zapowiedzianego w ramach rządowego programu walki z kryzysem gospodarczym wywołanym pandemią koronawirusa. Redaktor prowadzący wywiad spytał wprost w pierwszej części pytania, czy te obligacje mogą być adresowane na przykład do obywateli? Na tak zadane pytanie uzyskał twierdzącą odpowiedź. Wydawać by się mogło, że audycja nie wywoła większych emocji, przejdzie bez echa, jednak rano 12 kwietnia ten wycinek wywiadu został przywołany w portalach społecznościowych, stając się podstawą fake newsa. O godzinie 8.03 tego dnia osoba mająca na Twitterze konto „Andy Letkiewicz @ALetkiewicz” publikuje wpis następującej treści (pisownia oryginalna): *Towarzysz Paweł #Borys, prezio@Grupa_PFR... wyszczał „myślimy o tym”, a podpowiada redakcja z #SzamboMediaów#CzarnaZaraza’y. Czyżby ZŁODZIEJE z #PiS rozważali się zerznięcie kasy z prywatnych kont Polaków?*⁶¹ (grafika 1). Tweet uzyskuje 150 podań dalej i 236 polubień. Jak wynika z treści tweeta, celem rządu jest „zerznięcie kasy z prywatnych kont Polaków”. Ta informacja wywołała lawinę kolejnych

⁶⁰ P. Borys o tarczy finansowej: mówimy o programie bez precedensu co do skali i oddziaływania dla gospodarki w najbliższych miesiącach, Radio Maryja, 10 IV 2020 r., <https://www.radiomaryja.pl/informacje/polska-informacje/tylko-u-nas-p-borys-o-tarczy-finansowej-mowimy-o-programie-bez-precedensu-co-do-skali-i-oddziaływania-dla-gospodarki-w-najblizszych-miesiacach/> [dostęp: 19 IV 2020].

⁶¹ A. Letkiewicz, Twitter, 12 IV 2020 r., <https://twitter.com/ALetkiewicz/status/1249397695602741256> [dostęp: 18 IV 2020].

falszywych wiadomości, które – o czym mowa dalej – zostały wykorzystane m.in. przez dziennikarzy, polityków oraz portale informacyjne.

Grafika 1. *Print screen* z konta na portalu społecznościowym Twitter.

Źródło: A. Letkiewicz, Twitter, 12 IV 2020 r., <https://twitter.com/ALetkiewicz/status/1249397695602741256> [dostęp: 18 IV 2020].

Oprócz komentarzy i oburzenia osób niezwiązanych zawodowo z sektorem finansowym pojawiają się komentarze bazujące na fałszywej wiadomości Letkiewicza. Na przykład ekonomista, dziennikarz i publicysta oraz minister przekształceń własnościowych w latach 1990–1991 Waldemar Kuczyński alarmuje: *Uwaga! Po głowie chodzi im sięgnięcie po oszczędności ludzi. Gość nie mówi wyraźnie, że byłyby to normalne obligacje, nie przymusowe, a są przykłady grabieży pieniędzy ludzi, jak na przykład PRL-owska Narodowa Pożyczka Rozwoju Sił Polski. Czuj Duch!*⁶² Informacja cieszy się popularnością. Ma 105 podań i blisko

⁶² W. Kuczyński, Twitter, 12 IV 2020 r., <https://twitter.com/PanWaldemar/status/1249404879120072704> [dostęp: 18 IV 2020].

300 polubień. Minutę po opublikowaniu tweeta przez Waldemara Kuczyńskiego do jego wypowiedzi nawiązuje inny ekonomista. Piotr Kuczyński publikuje posta następującej treści (pisownia oryginalna): *No bez przesady... takie straszenie ludzi jest przecie skuteczne. Naprawdę to jest duża przesada. Jeśli zniszczy się zaufanie do systemu finansowego[,] to zmiana rządu nie pomoże i długo będziemy się leczyć*⁶³. Jego tweet nie jest jednak tak atrakcyjny jak poprzedni. Odnotowuje tylko 2 podania dalej i 26 polubień. Jego zasięg jest 52,5 razy mniejszy niż tweet ministra Kuczyńskiego (105 podań vs. 2 podania). Inny użytkownik Twittera posługujący się nickiem „TW Wolfgang” stwierdził: *Panie Waldemarze proszę nie powielać nieprawdy. Chodzi o to, że Polacy mają na kontach 2 bln zł. Rząd potrzebuje pieniędzy i lepiej pożyczyć od Polaków niż za granicą. Wtedy unikniemy ryzyka kursowego. PIS to zło, ale piszmy prawdę*⁶⁴.

W tym samym czasie portal Wsieni 24 opublikował na czołówce anonimową informację z dopiskiem: *Jeśli rząd ma plan, by dobrać się do oszczędności swojego narodu, to mamy do czynienia z bardzo poważnym skandalem*⁶⁵. Jak stwierdził Paweł Borys (...) wystarczyło około 30 minut w świąteczny wieczór, żeby był już skandal i plan kradzieży oszczędności z kont Polek i Polaków, którym żyją media społecznościowe⁶⁶. Reakcja na tę fałszywą informację trwała nadal. Portal internetowy Przekaz Dnia opublikował sensacyjne doniesienia okraszane emocjonalnym tytułem: *Pilne. Prezes Kaczyński planuje zarekwirować oszczędności obywateli w celu ratowania budżetu*⁶⁷. Autorem tekstu była Clara Veritas, z dużym prawdopodobieństwem wymyślona przez redakcję na potrzeby rozpowszechniania niesprawdzonych informacji. W dalszej części sensacyjnego tekstu możemy przeczytać: (...) *co prawda w materiale nie pada nic o nacjonalizacji środków, ale wyobraźmy sobie taką sytuację, że rząd wprowadza obowiązkowe wykupowanie obligacji za 6%, wiedząc[,] że inflacja na koniec roku wyniesie 20%. Wtedy ludzie odzyskają tylko ułamek swoich oszczędności.*

⁶³ P. Kuczyński, Twitter, 12 IV 2020 r., https://twitter.com/P_W_Kuczynski/status/12494059-63620278272 [dostęp: 18 IV 2020].

⁶⁴ P. Jędrzejek (@tw_wolfgang), Twitter, 13 IV 2020 r., https://twitter.com/tw_wolfgang/status/1249571374403923970 [dostęp: 18 IV 2020].

⁶⁵ P. Borys, *Anatomia kłamstwa. Jak powstał fake news o zagrożeniu oszczędności Polaków?*, Wszystko co najważniejsze, 13 IV 2020 r., <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/pawel-borys-stop-gospodarczym-fakenews/> [dostęp: 18 IV 2020].

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ C. Veritas, *Pilne. Prezes Kaczyński planuje zarekwirować oszczędności obywateli w celu ratowania budżetu*, <https://www.przekazdnia.pl/2020/04/12/pilne-prezes-kaczynski-planuje-zarekwiro-wac-oszczednosci-obywateli-w-celu-ratowania-budzetu/> [dostęp: 16 IV 2020].

*Inflacją steruje rząd i wszystko da się wytłumaczyć sytuacją związaną z koronawirusem*⁶⁸.

Artykuł Clary Veritas został rozpowszechniony dalej przez głównego ekonomistę Polskiej Rady Biznesu Janusza Jankowiaka, który skorzystał ze specjalistycznego portalu LinkedIn. Zrobiło się poważnie. Jeszcze poważniej zrobiło się jednak w poniedziałek. Wówczas to poseł na Sejm RP IX kadencji Artur Dziambor z partii KORWiN opublikował wpis następującej treści: (...) *jutro banki będą otwarte. Warto zastanowić się nad wypłaceniem swoich oszczędności i ulokowaniem, nie wiem, w ogródku. (...) W każdym razie gdzieś, gdzie rząd ich nie dorwie*⁶⁹. Po fali krytyki, płynącej również ze strony zwolenników politycznych, poseł Dziambor stwierdził: (...) *poprzedni wpis był oczywiście sarkastyczną odpowiedzią na durne pytanie redaktora o to, czy może Polacy powinni się jakoś dorzucić do ratowania gospodarki[,] przeznaczając swoje oszczędności na obligacje. Ech...*⁷⁰

Wśród krytyków wypowiedzi posła na uwagę zasługuje ostra riposta ze strony dziennikarza Mariusza Giereja. W nawiązaniu do tweeta o konieczności wypłaty środków z banków sformułował dość stanowcze pytania: *Czy za przeproszeniem Cię pogrzało??? Co Ty sobie wyobrażasz?! Gdzie jakikolwiek element odpowiedzialności?!⁷¹* W odpowiedzi Dziambor napisał: (...) *odpowiedź na durne pytanie prowadzącego, o to czy nie powinniśmy się wszyscy rzucić, bo przecież mamy oszczędności, to możemy kupować obligacje.* To jednak nie przekonało Giereja, który zripostował: *A jak ludzie posłuchają tej durnej propozycji... wyobrażasz sobie konsekwencje, potem co powiesz?! O cholera jakoś nie pomyślałem?! Odsłuchałeś chociaż odpowiedź?!⁷²*

Tego samego dnia Rafał Badowski z portalu naTemat stwierdził, że *Szef Polskiego Funduszu Rozwoju Paweł Borys dał do zrozumienia, że rząd może sięgnąć po ich pieniądze*⁷³. W swojej dość płytkiej pod względem treści analizie nie dochodzi do jednoznacznych konkluzji i pozostawia czytelników z otwartym

⁶⁸ Tamże.

⁶⁹ A. Dziambor, Twitter, 13 IV 2020 r., <https://twitter.com/ArturDziambor/status/1249601787-427987459> [dostęp: 16 IV 2020].

⁷⁰ A. Dziambor, Twitter, 13 IV 2020 r., <https://twitter.com/ArturDziambor/status/1249611903-648829440> [dostęp: 16 IV 2020].

⁷¹ M. Gierej, Twitter, 13 IV 2020 r., <https://twitter.com/MariuszGierej/status/124962889659-4624512> [dostęp: 16 IV 2020].

⁷² Tamże.

⁷³ R. Badowski, *Masz oszczędności w banku? Szef PFR wyjawiał, co może zrobić rząd*, naTemat, 13 IV 2020 r., <https://natemat.pl/305599,koronawirus-a-gospodarka-rzad-moze-siegnac-po-pieniadze-polakow-w-bankach#> [dostęp: 16 IV 2020].

pytaniem: *Czyżby wszyscy, którzy mają zgromadzone oszczędności w bankach, powinni się zacząć obawiać?* Tekst wywołuje – co zrozumiałe – negatywne emocje odbiorców. Jeden z komentujących stwierdził (pisownia oryginalna): *(...) trzeba być ślepym[,] by tego niebezpieczeństwa nie dostrzegać. Nie oglądam TV TRWAM, bo nie lubię mówienia odbytem, ale o tym, że odważą [się] sięgnąć do banków[,] wiedziałem dość dawno*⁷⁴. Tylko jeden z komentujących zwrócił uwagę, że informacja może być nieprawdziwa. Użytkownik Bogdan Pakoca stwierdził, że ten tekst to *(...) piękne nakręcenie spekulacji i paniki. A media w tym uczestniczą. Wyobrażam sobie[,] co się będzie działo po świętach w bankach. Efektem będzie zamrożenie lub ograniczenie wypłat*⁷⁵.

Późnym popołudniem tego samego dnia redaktor Badowski powrócił do sensacyjnej wiadomości, cytując dodatkowy komentarz ekspercki. Około godziny 17 opublikował tekst zatytułowany „*Skrajna nieodpowiedzialność*”. *Ekonomista ocenia słowa szefa PFR o oszczędnościach Polaków*⁷⁶. Swój tekst okraślił dość sugestywnym zdjęciem premiera Mateusza Morawieckiego i Pawła Borysa⁷⁷. Wydzwięk zaktualizowanego tekstu – po pozyskaniu komentarza eksperckiego – jest oczywisty. Redaktor Badowski pisze: *(...) główny ekonomista Polskiej Rady Biznesu Janusz Jankowiak uważa, że słowa Pawła Borysa z Polskiego Funduszu Rozwoju na temat oszczędności Polaków w bankach są skrajnie nieodpowiedzialne.*

Dla rzetelności wywodu należy oddać głos Jankowiakowi. Stwierdził on: *(...) w tych czasach potrzebna jest większa niż zazwyczaj odpowiedzialność za słowo, precyzja w wypowiedziach i to, co zrobił Paweł Borys[,] jest przykładem skrajnej nieodpowiedzialności. Dokonał daleko idącego skrótu myślowego. To się nie powinno zdarzyć i może mieć bardzo daleko idące konsekwencje. Natomiast – co widzimy – może być interpretowane również jako próba jakiegoś innego dobrania się do oszczędności Polaków. Ta wypowiedź powinna być zdementowana i doprecyzowana bardzo szybko, by nie obróciła się w coś bardzo niebezpiecznego. Dalej nieco, łagodząc swoje stanowisko, podkreślił, że nie podejrzewa, aby prezes Borys mówił o (...) aneksji oszczędności. Chodziło*

⁷⁴ Tamże (komentarz do artykułu).

⁷⁵ Tamże (komentarz do artykułu).

⁷⁶ R. Badowski, „*Skrajna nieodpowiedzialność*”. *Ekonomista ocenia słowa szefa PFR o oszczędnościach Polaków*, na Temat, 13 IV 2020 r., <https://natemat.pl/305621,jankowiak-o-slowach-borysa-o-pieniadzach-polakow-w-bankach> [dostęp: 17 IV 2020].

⁷⁷ Tamże.

*prawdopodobnie o emisję obligacji detalicznych, które są z założenia adresowane do indywidualnych klientów*⁷⁸.

Wypowiedź Jankowiaka zasługuje na aprobatę. Nie sposób bowiem nie zgodzić się, że w tych czasach jest potrzebna większa niż zazwyczaj odpowiedzialność za słowo i precyzja w wypowiedzaniu się. Można autorowi uczynić zarzut, że ten komentarz był na wyrost, jednak – jak pisze posądzony o brak odpowiedzialności Paweł Borys, który skontaktował się Jankowiakiem – (...) *przekazał mi, że nie zna mojej źródłowej wypowiedzi, bazował tylko na portalu Przekaz Dnia. Poprosił, żebym przesłał mu, co faktycznie powiedziałem*⁷⁹.

Z perspektywy czasu można stwierdzić, że w poświęconym tygodniu nie odnotowano skutków tych nieodpowiedzialnych fake newsów. Klienci nie rzucili się masowo do banków po wypłatę środków, ale – o czym będzie mowa dalej – wartość banknotów dostępna w obiegu w pierwszym kwartale 2020 r. wzrosła o 30,6 mld zł w porównaniu z trzema ostatnimi miesiącami 2019 r.⁸⁰ Jak stwierdził Piotr Drabik: (...) *warto podkreślić, że w okresie od stycznia do lutego wartość wypłaconych banknotów wzrosła o 2,2 mld zł. To dowodzi, że prawdziwy szturm na bankomaty i oddziały banków rozpoczął się w marcu, kiedy wybuchła w Polsce epidemia koronawirusa i wprowadzono szereg obostrzeń w gospodarce*⁸¹.

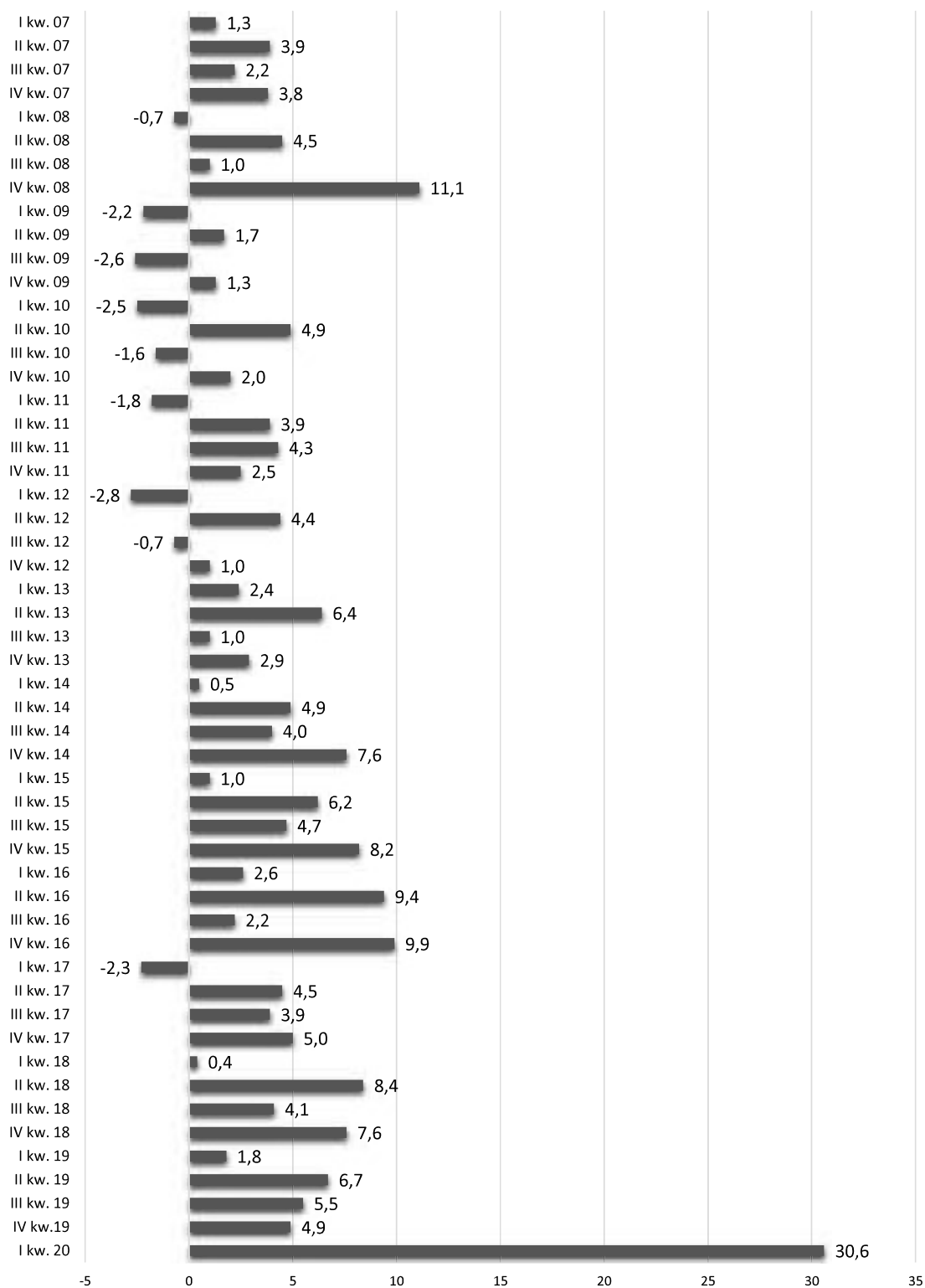
Nie można oczywiście wykazać korelacji między zdarzeniami opisanymi powyżej a decyzjami co do wypłaty środków, jeśli jednak spojrzeć na ten wątek z szerszej perspektywy, to kreowane fake newsy dotyczące braku gotówki w bankach, planowanego specjalnego podatku od oszczędności itp. z całą pewnością wpłynęły na decyzje obywateli. W celu zobrazowania opisanego korelacji na wykresie zaprezentowano dane odnoszące się do zmiany wartości banknotów będących w obiegu w latach 2007–2020.

⁷⁸ Tamże.

⁷⁹ P. Borys, *Anatomia kłamstwa...*

⁸⁰ P. Drabik, *Polacy masowo zaczęli wypłacać gotówkę. Potwierdziły to dane NBP*, Radio Zet, 17 IV 2020 r., <https://biznes.radiozet.pl/News/Covid-19.-Polacy-masowo-zaczeli-wyplacac-gotowke> [dostęp: 30 IV 2020].

⁸¹ Tamże.

Wykres. Zmiana wartości banknotów będących w obiegu, w mld złotych.

Źródło: Dane NBP przytoczone przez Parkiet, <https://www.parkiet.com/Analizy/304179939-WykresDnia-Gotowka-rzadzi.html> [dostęp: 30 IV 2020].

Groźne dla sektora bankowego są fake newsy, rozpowszechniane m.in. na Facebooku, wskazujące na bardzo złą sytuację finansową banków. Może to spowodować upadek banku i w konsekwencji prawdopodobieństwo odcięcia obywateli od zgromadzonych środków. Przykładem takiego działania może być pojawienie się na facebookowym profilu „pozwalemBank” 1 kwietnia 2020 r. wpisu informującego o tym, że mBank złożył wniosek o upadłość. Wpis został usunięty, jednak w sieci nic nie ginie, jak mawiają specjaliści od cyberbezpieczeństwa. Autor wpisu sformułował następującą treść: *Uwaga! mBank złożył do sądu wniosek o upadłość!!! Biuro prasowe banku odmówiło komentarza. Więcej dowiemy się zapewne na konferencji prasowej, zwołanej na godz. 13:00, o 13.30 w tej sprawie konferencja KNF, BFG i NBP. Do tej pory, brak też oficjalnego stanowiska w tej sprawie Commerzbanku. Dodatkowo autor wpisu przypomina (pisownia oryginalna): (...) wczoraj mBank upuścił główny ekonomista mBanku p. Ernest Pytlarczyk, który wielokrotnie wypowiadał się na temat „kredytów CHF”. Na fake newsa błyskawicznie zareagował rzecznik prasowy mBanku Krzysztof Olszewski, który napisał: *Gdy walczymy z epidemią, frankowa strona rozpusza na FB skandaliczną plotkę o upadłości banku, włączając w to @uknf, BFG i @nbppl. To jak fałszywy alarm bombowy, prima aprilis tego nie usprawiedliwia. Z żartownisiem spotkamy się w sądzie. @mBankpl nie złożył wniosku o upadłość*⁸² (grafika 2 – tweet o upadłości mBanku z informacją o tym, że jest to fałszywa wiadomość). Podkreślił również: *Jesteśmy w dobrej kondycji finansowej. Nasze dane są publicznie dostępne (mBank.pl – relacje inwestorskie)*⁸³.*

Grafika 2. Print screen z konta na portalu społecznościowym Twitter.

Źródło: K. Olszewski, Twitter, 1 IV 2020 r., <https://twitter.com/KrzyOlszewski/status/1245305725825531906> [dostęp: 19 IV 2020].

⁸² K. Olszewski, Twitter, 1 IV 2020 r., <https://twitter.com/KrzyOlszewski/status/1245305725825531906> [dostęp: 19 IV 2020].

⁸³ P. Mering, *Nie, mBank nie złożył wniosku o upadłość. To bardzo kiepski żart, a jego autor prawdopodobnie poniesie surowe konsekwencje*, *Bezprawnik*, 1 IV 2020 r., <https://bezprawnik.pl/mbank-upadlosc-zart/> [dostęp: 19 IV 2020].

Paweł Mering z portalu Bezprawnik.pl uważa, że (...) *informacja o upadłości banku, szczególnie w dobie nadchodzącego kryzysu o zasięgu globalnym i ogólnego braku poczucia bezpieczeństwa, zarówno tego osobistego, jak i finansowego, jest faktycznie przekazem mogącym być przyrównanym do alarmu bombowego. Prima aprilis, stanowiąc pewien zwyczaj, wyłącza w pewnym zakresie bezprawność przekazywania nieprawdziwych informacji, jednak i żart ma swoje granice*⁸⁴. Dodaje również: (...) *odnoszenie się do instytucji zaufania publicznego, wskazując, że znajduje się ona w stanie upadłości, nie ma nic wspólnego z żartem – to nawet nie jest śmieszne. Bardziej niż chęć rozbawienia internautów, jawi się frustracja administratora facebookowej strony, który – co sam wielokrotnie podkreśla – z mBankiem na salach sądowych walczy od lat*⁸⁵.

Ostatnim rodzajem informacji rozpowszechnianych z dużą częstotliwością w czasach zagrożenia epidemicznego są fake newsy dotyczące problemów z dostępnością gotówki w bankomatach i oddziałach banków. Aby rzetelnie opisać analizowane zjawisko, należy przyznać, że rzeczywiście w związku z wprowadzonymi ograniczeniami, skalą wypłat gotówki oraz tym, że z powodu pandemii COVID-19 również banki odczuwały braki kadrowe, wystąpiły przejściowe problemy z czasowym dostarczaniem gotówki do bankomatów. Nie miało to jednak nic wspólnego z przyczynami wskazywanymi w alarmistycznych postach zamieszczanych w portalach społecznościowych. W sieci jednak co jakiś czas pojawiały się kolejne informacje o tym, że w związku z pandemią zabraknie gotówki (grafika 3).

Grafika 3. *Print screen* z konta na portalu społecznościowym Twitter. Fake news dotyczący ograniczeń w wypłacie gotówki w Banku Millennium.

Źródło: W. Taczanowski, Twitter, 17 IV 2020 r., <https://twitter.com/Spychacz2/status/1251029769308815360> [dostęp: 22 IV 2020].

⁸⁴ Tamże.

⁸⁵ Tamże.

Stanowisko w tej sprawie zajął Narodowy Bank Polski. W dniu 13 marca 2020 r. na oficjalnej stronie banku został zamieszczony komunikat następującej treści:

Narodowy Bank Polski informuje, w skarbcach Oddziałów Okręgowych przechowywane są znaczne zasoby gotówki. Składają się na nie: zapas logistyczny, który znacznie przekracza zwiększone zamówienia banków[,] oraz dodatkowo zapas strategiczny wysokich nominałów banknotów, który w każdej chwili może zostać uruchomiony i postawiony do dyspozycji klientów banków. Gotówka do banków komercyjnych jest wydawana przez NBP na bieżąco, w całym kraju, bez żadnych opóźnień i ograniczeń. Z powodu zwiększonych wypłat klientów, w niektórych miejscach, mogą występować opóźnienia w dostawie gotówki z centrów logistycznych banków komercyjnych i firm obsługujących gotówkę⁸⁶.

W podobnym tonie wypowiedział się Związek Banków Polskich. Rzecznik Związku podkreślił, że (...) *zwiększone zapotrzebowanie na gotówkę wynikające m.in. ze większych zakupów dokonywanych przez klientów, mogą w pojedynczych przypadkach sprawiać, że chwilowo niektóre maszyny są niedostępne. Banki uzupełniają je jednak na bieżąco i są zaopatrzone w odpowiednie rezerwy*⁸⁷. Sprawa fake newsów dotyczących braków gotówki stała się na tyle poważna, że głos zabrał premier Mateusz Morawiecki. Stwierdził on jednoznacznie: (...) *nie zabraknie środków, nie zabraknie gotówki. Jestem po rozmowach z odpowiednimi władzami, w tym przypadku Banku Centralnego i Komisji Nadzoru Finansowego i Ministerstwa Finansów*⁸⁸.

Obawę obywateli próbowali wykorzystać przestępcy. Kampanię phishingową (ang. *phishing* – wyłudzenie internetowe) przeprowadzono w momencie rozprzestrzeniania fake newsów dotyczących problemów z dostępem do gotówki. Taką kampanię zrealizowano m.in. w stosunku do klientów PKO BP, co zobligowało ten bank do zamieszczenia na stronach odpowiedniego komunikatu (grafika 4).

⁸⁶ *Gotówki wystarczy dla wszystkich klientów banków*, Narodowy Bank Polski, 13 III 2020 r., https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/aktualnosci/wiadomosci_2020/13032020.html [dostęp: 20 IV 2020].

⁸⁷ M. Kisiel, *Gotówka jest i będzie dostępna. Banki i NBP uspokajają*, Bankier.pl, 13 III 2020 r., <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Banki-uspokajaja-gotowka-jest-i-bedzie-dostepna-7838547.html> [dostęp: 20 IV 2020].

⁸⁸ *Oszuści próbują wykorzystać pandemię. Uważaj na te wiadomości*, TVPInfo, 14 III 2020 r., <https://www.tvp.info/47125679/oszuczi-probuja-wykorzystac-pandemie-uważaj-na-te-wiadomosci> [dostęp: 20 IV 2020].

Grafika 4. *Print screen* z konta PKO Bank Polski na portalu społecznościowym Twitter.

Źródło: PKO Bank Polski, Twitter, 13 III 2020 r., https://twitter.com/PKOBP/status/1238557076168769537?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1238557076168769537&ref_url=https%3A%2F%2Fwww.tvp.info%2F47125679%2Foszuści-probują-wykorzystać-pandemie-uważaj-na-te-wiadomości [dostęp: 20 IV 2020].

Przestępcy, wykorzystując zamieszanie medialne z przejściowymi problemami z dostępem do gotówki w bankomatach, rozsyłali wiadomości SMS następującej treści: *Informujemy, iż zgodnie ze spec. ustawą dotyczącą koronawirusa Państwa środki na rachunku zostają przekazane do rezerw krajowych NBP. Zaloguj się[,] aby zatrzymać 1000 PLN*⁸⁹. Jak podaje TVP Info: *Oszuści przekierowywali następnie ruch na stronę internetową pod adresem <https://dpdoplata.org/0>. Po kliknięciu w link następowało przekierowanie na panel płatności z opisem transakcji: „Ministerstwo Zdrowia. Weryfikacja specustawa LTW88200*⁹⁰ (grafika 5).

⁸⁹ Tamże.

⁹⁰ Tamże.

Grafika 5. *Print screen* z portalu Zaufana Trzecia Strona.

Źródło: Zaufana Trzecia Strona, <https://zaufanatrzeciastrona.pl/post/uwaga-na-kradziez-z-rachunku-na-koronawirusa/> [dostęp: 19 IV 2020].

Tego samego dnia pojawiła się jeszcze jedna kampania, której celem było wyłudzenie pieniędzy od klientów banków (grafika 6).

Grafika 6. *Print screen* z portalu Zaufana Trzecia Strona.

Źródło: Zaufana Trzecia Strona, <https://zaufanatrzeciastrona.pl/post/uwaga-na-kradziez-z-rachunku-na-koronawirusa/> [dostęp: 19 IV 2020].

Kampanie fake newsowe i próby wyłudzenia pieniędzy od klientów spotkały się z reakcją m.in. Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego i Narodowego Banku Polskiego. Urząd KNF prowadzi akcję „Zachowaj zdrowy rozsądek, nie daj się *fake newsom*” (grafika 7).

Grafika 7. *Print screen* z konta Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego na portalu społecznościowym Twitter.

Źródło: Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Twitter, 9 IV 2020 r., <https://twitter.com/uknf/status/1248204018553442306> [dostęp: 19 IV 2020].

Nie ulega wątpliwości, że konstruowanie i rozpowszechnianie fake newsów może mieć negatywne skutki dla systemów gospodarczych państw. Wywołanie paniki bankowej (*run* na bank) może w krótkim czasie skutkować zachwianiem sektora bankowego, a w konsekwencji wpłynąć na stabilność systemu ekonomicznego całego państwa. Z danych Narodowego Banku Polskiego opublikowanych w marcu 2020 r. wynika, że Polacy wypłacili z kont ponad 30 mld zł. Przed bankomatami ustawiały się kolejki dezorientowanych klientów. Zwiększenie zainteresowania wypłatami spowodowało wzrost zainteresowania mediów, co jeszcze bardziej wzmogło ruch klientów.

Kampanie phishingowe są przeprowadzane również w rozwiniętych państwach Unii Europejskiej i przynoszą przestępcom niemałe zyski. Ostatnim tego rodzaju działaniem był atak dokonany w kraju związkowym Nadrenia Północna-Westfalia. Tamtejszy rząd federalny przygotował specjalną stronę internetową ułatwiającą dystrybucję funduszy przeznaczonych na pomoc w walce ze skutkami pandemii COVID-19 w biznesie. Niestety – jak donosi portal Telepolis – akcja została źle przeprowadzona i przypadło mnóstwo pieniędzy, które miały ratować przedsiębiorców. W jaki sposób wyłudzone pieniądze od niemieckich władz? Okazało się to dość łatwe. Cyberprzestępcy przygotowali wierną kopię strony rządowej, a informacje o niej rozesłali e-mailem. Kampania (...) *phishingowa przekierowywała potencjalnych beneficjentów na fałszywą stronę z wnioskiem o dofinansowanie. Nieświadomi niczego przedsiębiorcy podawali tam swoje dane, myśląc, że kontaktują się z lokalnym*

*odpowiednikiem ministerstwa finansów*⁹¹. Przesłany po zdobyciu danych przedsiębiorców podszywali się pod te organizacje i osoby i składali prawdziwe wnioski o dofinansowanie. Jediną zmianą, którą wprowadzali, była zmiana numeru konta, na które rząd przekazywał pomoc. Rząd Nadrenii Północnej-Westfalii stracił w ten sposób między 30 a 100 mln euro. Po wykryciu nielegalnego procederu rząd zmienił sposób weryfikacji beneficjenta pomocy. Obecnie środki mogą trafić na konto, z którego dokonywano rozliczeń podatkowych w 2019 r.

Wszystkie przywołane przykłady dotyczące rozpowszechniania fake newsów świadczą o nieodpowiedzialności osób tego dokonujących. Trudno jednoznacznie ocenić, czy ich autorzy realizowali politykę dezinformacji na zlecenie, czy też, chcąc zaistnieć w przestrzeni internetowej, formułowali lub rozpowszechniali niesprawdzone treści. Posługując się metaforą sformułowaną przez cytowanego już Pawła Borysa, autor artykułu sklasyfikował przytoczone przykłady jako „podżeganie do zabójstwa” w sferze gospodarczej.

Podsumowanie i wnioski

Sformułowana na wstępie hipoteza badawcza została udowodniona w toku przeprowadzonego wywodu. Bez wątplenia fake newsy stanowią istotne zagrożenie bezpieczeństwa ekonomicznego państwa funkcjonującego w warunkach pandemii. Należy zgodzić się z Agnieszką Gryszczyńską, że (...) *cyfrowa transformacja społeczeństwa, nasilona przez kryzys wywołany pandemią COVID-19[,] poszerzyła krajobraz zagrożeń*. Dodała ona również: (...) *obecnie nawet te zakłócenia, które początkowo są ograniczone do jednego podmiotu lub jednego sektora, mogą mieć szersze skutki kaskadowe*⁹². W tym kontekście, w ocenie autora, niezbędne jest podjęcie zdecydowanych działań zarówno przez instytucje państwa, jak i najważniejsze podmioty systemu bezpieczeństwa ekonomicznego, tj. banki, instytucje rynku kapitałowego i ubezpieczeniowego, ale także media i przedstawiciele świata nauki w trzech obszarach: legislacyjnym, edukacyjnym i komunikacyjno-eksperymentalnym.

W ramach działań legislacyjnych niezbędne jest wprowadzenie odpowiednich przepisów do prawa karnego. Bardzo ciekawe rozważania w tym zakresie sformułował Kamil Mamak, który analizował możliwość wprowadzenia sankcji

⁹¹ A. Rymśa, *Phishing dobry na wszystko? Niemiecki rząd przelał miliony euro oszustom*, Telepolis, 20 IV 2020 r., <https://www.telepolis.pl/fintech/bezpieczenstwo/niemiecki-rzad-phishing-nadrenia-westfalia-covid-19> [dostęp: 21 IV 2020].

⁹² A. Gryszczyńska, *Cyberprzestępczość podczas pandemii*, w: *Internet. Cyberpandemia. Cyberpandemic*, A. Gryszczyńska, G. Szpor (red.), Warszawa 2020, s. 126.

karnych za tworzenie i rozpowszechnianie medycznych fake newsów. Co prawda zakres rozważań podjętych w niniejszym artykule jest inny, jednak negatywne skutki wykorzystywania fałszywych informacji z pewnością mogą wpłynąć i na sytuację ekonomiczną państwa, i na sytuację poszczególnych obywateli. W tym kontekście propozycja Mamaka powinna zostać zaadaptowana na potrzeby systemu bezpieczeństwa ekonomicznego państwa. Według niego (...) *prawo karne jest właściwym instrumentem do ingerencji na tym polu, gdyż dotychczasowe rozwiązania zawodzą, a konsekwencje niekontrolowanego rozprzestrzeniania się nieprawdziwych informacji (...) przekładają się na realne decyzje ludzi*⁹³, decydentów na szczeblu politycznym oraz inwestorów, zarówno krajowych, jak i zagranicznych. W tym kontekście warto przytoczyć przemyślenia Catriony McKinnon z University of Exeter. Jej zdaniem należy zastanowić się nad wprowadzeniem kar wobec osób podejmujących działania mogące stanowić zagrożenie dla całej ludzkości⁹⁴. Nie sposób nie zgodzić się z poglądem, że żyjemy w świecie, w którym działania jednostek mogą wywołać negatywne skutki dla milionów ludzi. W świecie ekonomii i finansów jest to szczególnie prawdopodobne.

Podstawą wniosków wyciągniętych z dokonanej analizy jest założenie, że legislacyjne próby regulowania zagadnień związanych z rozpowszechnianiem nieprawdziwych informacji są odbierane jako bezprawne ograniczanie praw człowieka związanych z wolnością słowa lub wręcz zamach na te prawa. Dla przykładu Dorota Głowacka z Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka twierdzi, że (...) *z wprowadzeniem odpowiedzialności karnej za fake newsy wiąże się nieproporcjonalnie duże ryzyko ingerencji w swobodę wypowiedzi, dodaje też: (...) niewątpliwie fake news jest formą nadużycia wolności słowa i należy mu przeciwdziałać, ale penalizowanie go to rozwiązanie zbyt drastyczne i niekoniecznie najskuteczniejsze*⁹⁵.

Takie podejście jest jednak coraz częściej kwestionowane. Medioznawca Marek Palczewski stwierdza wprost, że fake news korzysta z wolności słowa, zamieniając ją w „karykaturę”. Jego zdaniem (...) *powszechna w społeczeństwach demokratycznych wolność słowa umożliwia dystrybucję fałszywych (i przede wszystkim negatywnych) wiadomości, gdyż w zasadzie nie istnieją ani prawne, ani moralne przeszkody w ich rozpowszechnianiu. Wydaje się więc, że dziennikarze,*

⁹³ K. Mamak, *Karalność medycznych...*, s. 1.

⁹⁴ C. McKinnon, *Endangering humanity: an international crime?*, „Canadian Journal of Philosophy” 2017, t. 47, nr 2–3, s. 395–415, za: K. Mamak, *Karalność medycznych...*, s. 1.

⁹⁵ S. Cydzik, *Za rozpowszechnianie fake newsa trudno ukarać*, „Rzeczpospolita”, 16 VII 2017 r., <https://www.rp.pl/Internet/307169924-Za-rozpowszechnianie-fake-newsa-trudno-ukarac.html> [dostęp: 11 IV 2020].

politycy, moralisci i ustawodawcy powinni odpowiedzieć dziś na pytanie, czy i jakie stworzyć prawne, ustawowe bariery ograniczające wolność słowa w wydaniu „fejk-newsowym”⁹⁶.

Niezbędne również jest podjęcie systemowych działań w obszarze szeroko pojętej edukacji. Muszą one obejmować wszystkie szczeble szkolnictwa podstawowego, ponadpodstawowego oraz wyższego. Zdaniem autora konieczne jest prowadzenie takich działań również w odniesieniu do osób starszych, kształcących się np. na uniwersytetach trzeciego wieku. Obywatele w Polsce mają problemy z wyliczeniem podstawowych wskaźników ekonomicznych i zrozumieniem mechanizmów rządzących światem ekonomii. Świadczą o tym badania prowadzone przez Narodowy Bank Polski⁹⁷ czy sektor bankowy⁹⁸. Jak wynika z jednego z raportów, wśród osób z podstawowym wykształceniem, które stanowią 20 proc. populacji Polski, ponad 1/3 nie radzi sobie z obliczaniem procentu danej liczby, natomiast (...) *odróżnienie procentu od punktów procentowych sprawiło problem 92% Polaków*⁹⁹.

Istotne jest także wdrożenie mechanizmów szybkiej weryfikacji potencjalnych informacji pod kątem ich prawdziwości. Taka analiza powinna odbywać się na poziomie eksperckim i być szeroko rozpowszechniana wśród odbiorców. Zjawisko takie określa się z angielskiego mianem *fact-checkingu* (pol. weryfikacja faktów). Organizacje *fact-checkingowe* to instytucje, organizacje i grupy indywidualnych ekspertów, które zajmują się sprawdzaniem prawdziwości podawanych faktów. Najczęściej funkcjonują one przy redakcjach lub jako niezależne organizacje pozarządowe, rzadziej w środowisku akademickim.

Szczególną rolę w demaskowaniu fake newsów odgrywają dziennikarze i przedstawiciele środowisk naukowych i eksperckich. To na nich spoczywa ciężar wspierania państwa w zwalczaniu tej patologii. Warto zastanowić się, czy w trudnym czasie pandemii nie należy nawiązać współpracy z uczelniami i innymi podmiotami odpowiedzialnymi za szeroko pojętą edukację, aby zbudować swoistą sieć do walki z fake newsami.

Rozwój narzędzi IT również wspiera procesy weryfikowania prawdziwości treści. Szacuje się, że nawet 40 proc. działań w Internecie generują boty

⁹⁶ M. Palczewski, *Fake news a wolność słowa...*

⁹⁷ *Stan wiedzy i świadomości ekonomicznej Polaków 2015*, Narodowy Bank Polski, https://www.nbpportal.pl/__data/assets/pdf_file/0006/54528/Diagnoza-stanu-wiedzy-i-swiadomosci-ekonomicznej-Polakow-2015.pdf [dostęp: 30 IV 2020].

⁹⁸ *Stan wiedzy ekonomicznej Polaków – Raport Instytutu Wolności i Raiffeisen Polbank*, Instytut Wolności i Raiffeisen Polbank, lipiec 2014 r., http://instytutwolnosci.pl/wp-content/uploads/2018/07/stan_wiedzy_ekonomicznej_Polakw.pdf [dostęp: 30 IV 2020].

⁹⁹ Tamże, s. 11.

podszyczące się pod ludzi. W dużej mierze to one odpowiadają za informacje wprowadzające w błąd¹⁰⁰. Nie ulega wątpliwości, że dynamiczny rozwój sztucznej inteligencji zmieni sposób funkcjonowania społeczeństw i może pozytywnie przyczynić się do przygotowania algorytmów sprawdzających prawdziwość konkretnych informacji zamieszczanych w sieci. Pierwsze aktywności w tym obszarze zostały już podjęte. Przykładem może być algorytm opracowany na Uniwersytecie Michigan¹⁰¹. Profesor Rada Mihalcea, która (...) stworzyła wspomniany algorytm, mówi, że przyda się on na przykład witynom, które są zalewane fałszywymi informacjami po to, by generować kliknięcia lub manipulować opinią publiczną¹⁰². Jak wynika z przeprowadzonych testów, algorytm jest w stanie (...) wyłapać aż 76% fałszywych informacji. W przypadku ludzi efektywność wynosi 70%. Ponadto wykorzystywany przez algorytm mechanizm analizy lingwistycznej może zostać użyty do zidentyfikowania fake newsów nawet w przypadku, gdy są one zbyt świeże, by można było skonfrontować je z innymi źródłami¹⁰³.

Wyzwanie stawiane sztucznej inteligencji jest bardzo trudne i technologia nie zawsze jest w stanie mu sprostać. Dobrze obrazuje to przykład platformy Fakenewsai.com. Michał Wieczorek stwierdza: (...) opierając się na tej stronie, przeprowadziliśmy swoisty test najpopularniejszych portali informacyjnych w Polsce. Na 20 najbardziej popularnych, które uważane są za opiniotwórcze, aż 14 internetowy weryfikator oparty na sztucznej inteligencji nie zakwalifikował jako wiarygodnych źródeł. Dodaje też, że (...) theonion.com, czyli jeden z największych na świecie serwisów satyrycznych publikujących nieprawdziwe, prześmiewcze informacje, jest klasyfikowany jako strona przedstawiająca te prawdziwe¹⁰⁴.

Najbardziej efektywnym rozwiązaniem w zwalczaniu fake newsów jest połączenie narzędzi sztucznej inteligencji z pracą fact-checkerów. Potwierdza to praktyka. Wyeliminowanie fałszywych wiadomości sprawdza się przy połączeniu analizy danych, która monitoruje powiązania kont założonych w mediach społecznościowych, częstotliwość oraz rytm ich aktywności, emocjonalności języka itp., z działaniami ludzi.

¹⁰⁰ K. Kucharczyk, *Fake newsy stają się...*

¹⁰¹ V. Perez-Rosas i in., *Automatic Detection of Fake News*, <https://arxiv.org/pdf/1708.07104.pdf> [dostęp: 30 IV 2020].

¹⁰² M. Błoński, *Algorytm lepiej wykrywa fake newsy niż człowiek*, Kopalnia wiedzy, 23 VIII 2018 r., <https://kopalniawiedzy.pl/fake-news-falszywa-informacja-algorytm,28686> [dostęp: 30 IV 2020].

¹⁰³ Tamże.

¹⁰⁴ K. Kucharczyk, *Fake newsy stają się...*

Na zakończenie warto raz jeszcze przywołać słowa Marka Palczewskiego: (...) *dar uwodzenia fake newsa polega na przekonaniu do siebie osób już przekonanych – posiadaczy takich matryc, schematów i skryptów poznawczych, na mocy których odczytywane fake newsy odpowiadają na ich psychospołeczne potrzeby i oczekiwania*¹⁰⁵. W czasach zagrożenia epidemicznego wywołanego rozprzestrzenieniem się koronawirusa negatywne skutki gospodarcze i społeczne są czymś nieuniknionym. Państwa stają przed niespotykanymi wyzwaniem dotyczącymi ochrony systemu gospodarczego i finansowego. Walka z pandemią spowodowała znaczny wzrost wydatków przy jednoczesnym uszczupleniu wpływów do budżetu. Naturalnym odruchem obywateli kierujących się pewnymi schematami myślowymi jest obawa o utratę zgromadzonych środków pieniężnych. Strach przed stratą dorobku życia powoduje nieracjonalne zachowania, z kolei masowe wypłaty środków pieniężnych z banków mogą doprowadzić np. do utraty płynności przez bank, a tym samym do jego upadłości.

Nie bez znaczenia dla rosnącej popularności fake newsów jest możliwość błyskawicznego rozpowszechniania informacji. Fałszywe wiadomości rozprzestrzeniają się jak wirus, czyli w sposób niekontrolowany. Jak stwierdził Joshua Gillin: *Fake news is like a nasty weed, it grows quickly and is hard to kill*¹⁰⁶. Doświadczamy tego bardzo boleśnie w sektorze zdrowia publicznego w ostatnich miesiącach. Stawiane bariery i ograniczenia, wdrażane mechanizmy i narzędzia wpływają na tempo szerzenia się wirusa, jednak nie wyeliminują tego zjawiska w stu procentach. Wirus zawsze znajdzie drogę, aby zarażać kolejne osoby. Ważne jest jednak, abyśmy byli świadomi, w jaki sposób ograniczać możliwość zarażenia się. W ostatnim czasie ludzie zostali zobowiązani (choć wielu zrobiło to z własnej woli) do noszenia maseczek ograniczających możliwość rozprzestrzeniania się wirusa. W świecie internetowym maseczką powinno być weryfikowanie źródeł informacji, sprawdzanie ich wiarygodności i alarmowanie w przypadku stwierdzenia zakażenia rozumianego jako fake news. Wysoki poziom świadomości wspierany rzetelną wiedzą jest w wielu przypadkach kluczem do sukcesu. Nie można o tym zapominać.

¹⁰⁵ M. Palczewski, *Fake news a wolność słowa...*

¹⁰⁶ W wolnym przekładzie: fałszywe wiadomości są jak chwasty, szybko rosną i trudno je zabić (wypłenić) – (przyp. red.). Zob. J. Gillin, *Fact-checking fake news...*

Bibliografia

Bąkowicz K., *Fake news jako produkt medialny w dobie postprawdy. Studium przypadku Niebieskiego Wieloryba*, Warszawa 2019, rozprawa doktorska obroniona na Wydziale Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii Uniwersytetu Warszawskiego.

Bąkowicz K., *Wprowadzenie do definicji i klasyfikacji zjawiska fake newsa*, „Studia Medioznawcze” 2019, nr 3 (78), s. 280–289.

Bezpieczeństwo ekonomiczne w ujęciu politologicznym. Wybrane problemy, K. Książkowski, K. Pronińska (red.), Warszawa 2012.

Flash Eurobarometer 464: Fake News and Disinformation Online, European Union, luty 2018 r.

Gryszczyńska A., *Cyberprzestępczość podczas pandemii*, w: *Internet. Cyberpandemia. Cyberpandemic*, A. Gryszczyńska, G. Szpor (red.), Warszawa 2020, s. 115–128.

Jachowicz P., *Funt szterling i brytyjska polityka pieniężna w latach 1945–2010*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. »Studia i Prace«” 2014, nr 2, s. 147–167.

Jastrzębski J., Mroczka K., Stępiński M., *Uwarunkowania, zasady i możliwości współpracy Komisji Nadzoru Finansowego z Policją w obszarze bezpieczeństwa ekonomicznego i zwalczania przestępczości gospodarczej – w poszukiwaniu obszarów synergii*, „Przeгляд Policynny” 2021, nr 3, s. 68–103.

Jeffries J., *What's Fake News?*, New York 2019.

Kołodziejczyk-Konarska K., *Unia gospodarczo-walutowa*, Warszawa 2004.

Książkowski K.M., *Bezpieczeństwo ekonomiczne*, Warszawa 2011.

Książkowski K.M., *Finansowy wymiar bezpieczeństwa ekonomicznego Polski w dobie kryzysu strefy euroaltantycznej*, „e-Politikon” 2013, nr 11, s. 208–230.

Książkowski K.M., *Ekonomiczne zagrożenia bezpieczeństwa państw. Metody i środki przeciwdziałania*, Warszawa 2004.

Mamak K., *Karalność medycznych fake newsów*, „Filozofia w Praktyce” 2020, t. 6, s. 1–5.

McKinnon C., *Endangering humanity: an international crime?*, „Canadian Journal of Philosophy” 2017, t. 47, nr 2–3, s. 395–415.

Palczewski M., *Fake news. A continuation or rejection of the traditional news paradigm?*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica” 2017, t. 43, nr 5, s. 23–34.

Sulowski S., *Państwo i bezpieczeństwo w kazualnym związku*, w: *Trzy wymiary współczesnego bezpieczeństwa*, S. Sulowski, M. Brzeziński (red.), Warszawa 2014, s. 11–25.

Węgrzyńska M.A., *Identyfikacja bezpieczeństwa ekonomicznego w literaturze i regulacjach prawnych*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2015, nr 390, s. 261–273.

Żukrowska K., *Bezpieczeństwo ekonomiczne*, w: *Trzy wymiary współczesnego bezpieczeństwa*, S. Sulowski, M. Brzeziński (red.), Warszawa 2014, s. 98–118.

Źródła internetowe

A Lie Can Travel Halfway Around the World While the Truth Is Putting On Its Shoes, <https://quoteinvestigator.com/2014/07/13/truth/#note-9363-1> [dostęp: 11 IV 2020].

Art. 212 Kodeksu Karnego – jeśli chcecie go zostawić, to go zmieńmy. Debata u Rzecznika, Rzecznik Praw Obywatelskich, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/debata-wolnosc-slo-wa-a-znieslawienie> [dostęp: 30 IV 2020].

Babraj R., *Czym jest fact-checking? – zarys inicjatyw na świecie i w Polsce*, NASK, 14 X 2019 r., <https://cyberpolicy.nask.pl/czym-jest-fact-checking-zarys-inicjatyw-na-swiecie-i-w-polsce/> [dostęp: 30 IV 2020].

Badowski R., *Masz oszczędności w banku? Szef PFR wyjawiał, co może zrobić rząd*, naTemat, 13 IV 2020 r., <https://natemat.pl/305599,koronawirus-a-gospodarka-rzad-moze-siegnac-po-pieniadze-polakow-w-bankach#> [dostęp: 16 IV 2020].

Badowski R., *„Skrajna nieodpowiedzialność”. Ekonomista ocenia słowa szefa PFR o oszczędnościach Polaków*, naTemat, 13 IV 2020 r., <https://natemat.pl/305621,janko-wiak-o-slowach-borysa-o-pieniadzach-polakow-w-bankach> [dostęp: 17 IV 2020].

Balcewicz J., *Społeczeństwo informacyjne w czasach cyfrowej rewolucji – o zjawisku banki informacyjnej i jego następstwach*, NASK, 14 X 2019 r., <https://cyberpolicy.nask.pl/spoleczenstwo-informacyjne-w-czasach-cyfrowej-rewolucji-o-zjawisku-banki-informacyjnej-i-jego-nastepstwach/> [dostęp: 30 IV 2020].

Błoński M., *Algorytm lepiej wykrywa fake newsy niż człowiek*, Kopalnia wiedzy, 23 VIII 2018 r., <https://kopalniawiedzy.pl/fake-news-falszywa-informacja-algorytm,28686> [dostęp: 30 IV 2020].

Borys P., *Anatomia kłamstwa. Jak powstał fake news o zagrożeniu oszczędności Polaków?*, Wszystko co najważniejsze, 13 IV 2020 r., <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/pawel-borys-stop-gospodarczym-fakenews/> [dostęp: 18 IV 2020].

Coronavirus: How can you stop the spread of misinformation?, BBC, 1 IV 2020 r., <https://www.bbc.com/news/av/stories-52118949/coronavirus-how-can-you-stop-the-spread-of-misinformation> [dostęp: 18 IV 2020].

Cydzik S., *Za rozpowszechnianie fake newsa trudno ukarać*, „Rzeczpospolita”, 16 VII 2017 r., <https://www.rp.pl/Internet/307169924-Za-rozpowszechnianie-fake-newsa-trudno-ukarac.html> [dostęp: 11 IV 2020].

Czy media społecznościowe służą dezinformacji i potęgowaniu podziałów? – raport Oxfordu, Stopfake, 22 IX 2019 r., <https://www.stopfake.org/pl/czy-media-spoecznościowe-służa-dezinformacji-i-potęgowaniu-podziałow-raport-oxfordu/> [dostęp: 27 IV 2020].

Drabik P., *Polacy masowo zaczęli wypłacać gotówkę. Potwierdziły to dane NBP*, Radio Zet, 17 IV 2020 r., <https://biznes.radiozet.pl/News/Covid-19.-Polacy-masowo-zaczeli-wyplacac-gotowke> [dostęp: 30 IV 2020].

Dziambor A. (@ArturDziambor), Twitter, 13 IV 2020 r., <https://twitter.com/ArturDziambor/status/1249601787427987459> [dostęp: 16 IV 2020].

Gierej M. (@MariuszGierej), Twitter, 13 IV 2020 r., tweet w odpowiedzi do @ArturDziambor, <https://twitter.com/MariuszGierej/status/1249628896594624512> [dostęp: 16 IV 2020].

Gillin J., *Fact-checking fake news reveals how hard it is to kill pervasive ‘nasty weed’ online*, <https://www.politifact.com/article/2017/jan/27/fact-checking-fake-news-reveals-how-hard-it-kill-p/> [dostęp: 18 IV 2020].

Gotówki wystarczy dla wszystkich klientów banków, Narodowy Bank Polski, 13 III 2020 r., https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/aktualnosci/wiadomosci_2020/13032020.html [dostęp: 20 IV 2020].

Górnicka M., *Pierwsza Dama Public Relations z XIX wieku*, Portal Spraw Zagranicznych, 12 III 2009 r., <http://www.psz.pl/122-opinie/pierwsza-dama-public-relations-z-xix-wieku> [dostęp: 4 V 2020].

Jarząbek P., *Jak George Soros rozbił Bank Anglii. 27 lat temu osłabił funta o 25% w jeden dzień*, Comparic, 16 IX 2019 r., <https://comparic.pl/24-lata-temu-george-soros-rozbil-bank-anglii/> [dostęp: 16 IV 2020].

Jażwiński P., „Przysłowie stare jak świat”. *Od 300 lat opisuje fake newsy*, Konkret24, 21 IV 2019 r., <https://konkret24.tvn24.pl/mity,114/przyslowie-stare-jak-swiat-od-300-lat-opisuje-fake-newsy,928906.html> [dostęp: 14 IV 2020].

Jędrzejek P. (@tw_wolfgang), Twitter, 13 IV 2020 r., tweet w odpowiedzi do @P_W_Kuczynski i @PanWaldemar, https://twitter.com/tw_wolfgang/status/1249571374403923970 [dostęp: 18 IV 2020].

Jóźwik T., *Rosjanie wywieszają białą flagę w sprawie Azotów. Są gotowi na pozbycie się akcji polskiej firmy*, Dziennik.pl, 5 IV 2017 r., <https://gospodarka.dziennik.pl/news/artykuly/546742,acron-azoty-akcje-rosja-rosjanie-polska-firma-chemiczna-gospodarka-wiaczeslaw-kantor.html> [dostęp: 14 IV 2020].

Kisiel M., *Czy internetowa plotka może wywołać run na bank?*, Bankier.pl, 2 III 2016 r., <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Czy-internetowa-plotka-moze-wywolac-run-na-bank-7332704.html> [dostęp: 14 IV 2020].

Kisiel M., *Gotówka jest i będzie dostępna. Banki i NBP uspokajają*, Bankier.pl, 13 III 2020 r., <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Banki-uspokajaja-gotowka-jest-i-bedzie-dostepna-7838547.html> [dostęp: 20 IV 2020].

Korba M., *Fake news: Definicja pojęcia, skutki i sposoby walki z nieprawdziwymi informacjami*, ANTYFAKE, 25 VIII 2019 r., <https://www.antyfake.pl/fake-news-definicja> [dostęp: 14 IV 2020].

Kucharczyk K., *Fake newsy stają się coraz groźniejsze*, „Rzeczpospolita”, 20 V 2019 r., <https://cyfrowa.rp.pl/it/34291-fake-newsy-staja-sie-coraz-grozniesze> [dostęp: 30 IV 2020].

Kuczyński P. (@P_W_Kuczynski), Twitter, 12 IV 2020 r., tweet w odpowiedzi do @PanWaldemar, https://twitter.com/P_W_Kuczynski/status/1249405963620278272 [dostęp: 18 IV 2020].

Kuczyński W. (@PanWaldemar), Twitter, 12 IV 2020 r., <https://twitter.com/PanWaldemar/status/1249404879120072704> [dostęp: 18 IV 2020].

Kulik W., *6 lat więzienia za fake newsy*, Benchmark, 1 V 2018 r., <https://www.benchmark.pl/aktualnosc/malezja-kara-6-lat-wiezienia-za-fake-newsy.html> [dostęp: 22 IV 2020].

Kwiecień M., *„Fake news” słowem roku 2017 zespołu słowników Collinsa*, Słowa na czasie, 4 XI 2017 r., <http://www.slowanaczasie.uw.edu.pl/fake-news-slowem-roku-2017-zespołu-słownikow-collinsa/> [dostęp: 10 IV 2020].

Letkiewicz L. (@ALetkiewicz), Twitter, 12 IV 2020 r., <https://twitter.com/ALetkiewicz/status/1249397695602741256> [dostęp: 18 IV 2020].

Malezja likwiduje „lex anty fake”, Stopfake, 16 VIII 2018 r., <https://www.stopfake.org/pl/malezja-likwiduje-lex-anty-fake/> [dostęp: 18 IV 2020].

Mering P., *Nie, mBank nie złożył wniosku o upadłość. To bardzo kiepski żart, a jego autor prawdopodobnie poniesie surowe konsekwencje*, Bezprawnik, 1 IV 2020 r., <https://bezprawnik.pl/mbank-upadlosc-zart/> [dostęp: 19 IV 2020].

Olszewski K. (@KrzyOlszewski), Twitter, 1 IV 2020 r., <https://twitter.com/KrzyOlszewski/status/1245305725825531906> [dostęp: 19 IV 2020].

Oszuści próbują wykorzystać pandemię. Uważaj na te wiadomości, TVPInfo, 14 III 2020 r., <https://www.tvp.info/47125679/oszusczi-probuja-wykorzystac-pandemie-uważaj-na-te-wiadomosci> [dostęp: 20 IV 2020].

Palczewski M., *Fake news a wolność słowa*, Instytut Staszica, 11 II 2019 r., <http://instytutstaszica.org/2019/02/11/fake-news-a-wolnosc-slowa/> [dostęp: 1 IV 2020].

Palczewski S., *Rosja chce cenzurować fake newsy*, CyberDefence, 8 III 2019 r., <https://www.cyberdefence24.pl/rosja-chce-cenzurowac-fake-newsy> [dostęp: 28 IV 2020].

P. Borys o tarczy finansowej: mówimy o programie bez precedensu co do skali i oddziaływania dla gospodarki w najbliższych miesiącach, Radio Maryja, 10 IV 2020 r., <https://www.radiomaryja.pl/informacje/polska-informacje/tylko-u-nas-p-borys-o-tarczy-finansowej-mowimy-o-programie-bez-precedensu-co-do-skali-i-oddziaływania-dla-gospodarki-w-najblizszych-miesiacach/> [dostęp: 19 IV 2020].

Perez-Rosas V. i in., *Automatic Detection of Fake News*, <https://arxiv.org/pdf/1708.07104.pdf> [dostęp: 30 IV 2020].

Polska na celowniku dezinformacji, <https://www.gov.pl/web/sluzby-specjalne/polska-na-celowniku-dezinformacji> [dostęp: 21 IV 2020].

Radzimowski M., *Szturm na bank w Grębowie! Klienci obawiają się stracić oszczędności, prezes uspokaja. Panika bankowa zatacza coraz szersze kręgi*, Nowiny24, 9 VII 2019 r., <https://nowiny24.pl/szturm-na-bank-w-grebowie-klienci-obawiaja-sie-stracic-oszczednosci-prezes-uspokaja-panika-bankowa-zatacza-coraz-szersze-kregi/ar/c1-14261933> [dostęp: 14 IV 2020].

Raport NASK PIB „Badanie opinii o (dez)informacji w sieci”. Ponad 26 proc. badanych przyznaje, że nie potrafi rozróżnić informacji prawdziwej od fałszywej, <https://www.nask.pl/download/1/1386/RAPORTBEZPIECZNEWYBORY.pdf> [dostęp: 30 IV 2020].

Rogalewicz M., Zakrzewski P., *Świat: uregulowania prawne w zakresie fałszywych informacji*, Stopfake, 16 VIII 2018 r., <https://akademia.demagog.org.pl/uregulowaniaprawne-swiat/> [dostęp: 21 IV 2020].

Rymsza A., *Phishing dobry na wszystko? Niemiecki rząd przelał miliony euro oszustom*, Telepolis, 20 IV 2020 r., <https://www.telepolis.pl/fintech/bezpieczenstwo/niemiecki-rzad-phishing-nadrenia-westfalia-covid-19> [dostęp: 21 IV 2020].

Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/mlodziejowe-slowo-roku/haslo/fake-news;6368870.html> [dostęp: 6 IV 2020].

Stan wiedzy ekonomicznej Polaków – Raport Instytutu Wolności i Raiffeisen Polbank, Instytut Wolności i Raiffeisen Polbank, lipiec 2014 r., http://instytutwolnosci.pl/wp-content/uploads/2018/07/stan_wiedzy_ekonomicznej_Polakw.pdf [dostęp: 30 IV 2020].

Stan wiedzy i świadomości ekonomicznej Polaków 2015, Narodowy Bank Polski, https://www.nbportal.pl/__data/assets/pdf_file/0006/54528/Diagnoza-stanu-wiedzy-i-swiadomosci-ekonomicznej-Polakow-2015.pdf [dostęp: 30 IV 2020].

State of the Fact-Checkers 2019, International Fact-Checking Network, @Poynter, <https://drive.google.com/file/d/126VfMEOEqtDZ0t-ZsMXKYJzP5JxHtCzK/view> [dostęp: 30 IV 2020].

The Real Story of 'Fake News'. The term seems to have emerged around the end of the 19th century, <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/the-real-story-of-fake-news> [dostęp: 4 IV 2020].

Veritas C., *Pilne. Prezes Kaczyński planuje zarekwirować oszczędności obywateli w celu ratowania budżetu*, <https://www.przekazdnia.pl/2020/04/12/pilne-prezes-kaczynski-planuje-zarekwirowac-oszczednosci-obywateli-w-celu-ratowania-budzetu/> [dostęp: 16 IV 2020].

Zakrzewski P. i in., *Praw(n)y sierpowy w starciu z fake newsem. Monitoring w obszarze wprowadzania uregulowań prawnych jako metody walki z fałszywymi informacjami w Internecie*, grudzień 2018 r., <http://obserwatoriumdemokracji.pl/wp-content/uploads/2019/01/Raport-aktualizacja-grudzie%C5%84.pdf> [dostęp: 17 IV 2020].

Zygiel A., *Rosja będzie karać za „fake newsy”. Parlament przyjął projekt ustawy*, RMF, 6 III 2019 r., <https://www.rmfm24.pl/fakty/swiat/news-rosja-bedzie-karac-za-fake-newsy-parlament-przyjal-projekt-u,nId,2870038> [dostęp: 28 IV 2020].

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. (DzU z 1997 r. nr 78 poz. 483, ze zm.).

Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Zwalczanie dezinformacji w internecie: podejście europejskie, Bruksela, 26.04.2018, COM (2018) 236 final.

Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (t.j.: DzU z 2021 r. poz. 177).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j.: DzU z 2021 r. poz. 2345, ze zm.).

Ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe (t.j.: DzU z 2018 r. poz. 1914).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j.: DzU z 2020 r. poz. 1740, ze zm.).